

WORLD POLITICS

Print Issn: 2383-0123

Online Issn: 2538-4899

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

Domestic Dynamics and Saudi Arabia's Regional Policy (2011–2019)

Fahimeh Ghorbani Ph.D. Student of International Relations, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: fahimeh.ghorbani8@gmail.com

Hamid Ahmadi * *Corresponding Author*, Professor of Political Science, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: hahmadi@ut.ac.ir

Mehdi Zakerian Associate Professor, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Theology, Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: mzakerian@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Domestic Dynamics,
Arab Spring,
Saudi Arabia's
Regional Policy,
Diversionary Foreign
Policy

Article history:

Received 2024-7-26

Received in revised form

2024-10-2

Accepted 2024-12-17

Published Online

2024-12-28

ABSTRACT

The Middle East policy of the countries in this region are often explained within the framework of regional and international variables; but the internal dynamics not only affect the regional policies, even they can also shape the regional strategy of the countries. Nevertheless, research on how domestic drivers affect regional politics is limited. The main purpose of this qualitative research is to explain how internal dynamics affected Saudi Arabia's Middle East policy during the years 2011 to 2019. The data were collected through documentary studies and analyzed using the diversionary theory of foreign policy. This research revealed that legitimacy deficit, power transition, and increasing anxiety arising from the domestic consequences of the Arab Spring were influential in the formation of diversionary motives of Saudi Arabia to enter into regional conflicts or escalate conflicts and geopolitical rivalries during the aforementioned period. This study suggests that strengthening 'good governance' is a vital component in mitigating regional conflicts and fostering peace and stability; from this perspective, Saudi Arabia's 'focus' on reform strategy, particularly economic development programs from 2019 onwards, has led to a considerable adjustment to the Saudi geopolitical rivalries, the alteration of its regional strategy to some extent and consequently, a sharp reduction in its diversionary motives to engage in regional conflicts.

Cite this Article: Ghorbani, F., Ahmadi, H. and Zakerian, M. (2024). Domestic Dynamics and Saudi Arabia's Regional Policy (2011–2019). *World Politics*, 13(4), 51-80.
doi:10.22124/wp.2024.28620.3417

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2024.28620.3417

1. Introduction

This research aims to examine the impact of domestic dynamics on Saudi Arabia's regional policies in the Middle East from 2011 to 2019. The Middle Eastern policies of the countries in this region, including Saudi Arabia, are often analyzed within the framework of regional-international variables and theories of international relations; but domestic dynamics and drivers not only influence the regional policy, they can also determine the regional strategy of the governments. Therefore, this study attempts to scrutinize the knowledge and theoretical gaps in the analysis of Riyadh's regional policy and the geopolitical rivalries between Iran and Saudi Arabia, constructed of an 'inside-out' angle. Exploring Saudi Arabia's Middle Eastern policy from an 'inside-out' perspective is not incompatible with the international relations theories, but in a way seeks to complement them by expounding the role of domestic variables often overlooked in these theoretical frameworks. Geopolitical and ideological rivalries in the region should also be examined from the perspective of domestic politics and the sphere. The most significant domestic factors affecting Saudi foreign policy examined in this article include the legitimacy deficit caused by traditional, political and modern challenges; anxiety arising from the internal consequences of the Arab Spring - both as existential threats - and power transition.

2. Theoretical Framework

This study employed "diversionary theory of foreign policy" also known as "diversionary theory" to analyze Saudi Arabia's foreign policy in the Middle East, focusing on internal drivers and domestic politics from 2011 to 2019. According to the diversionary theory of foreign policy as a key foreign policy analysis (FPA) approach, regimes facing internal challenges or undergoing consolidation during transitional period may engage in crises or escalate existing conflicts or resort to other less costly and risky alternatives such as the threat to use force instead of using force, escalatory discourse or economic sanctions by other countries to divert attention from domestic issues to foreign affairs, albeit only temporarily. Under these circumstances, diplomatic hostility or the use of force typically is amplified at levels greater than what might be expected. The theory posits that "contextual conditions" including regime type (with authoritarian states being more prone to engage in external crises or escalate conflicts), enduring rivalries, and contested issues, particularly territorial disputes among neighbors facilitate the diversionary use of force.

3. Methodology

This study is a qualitative research utilizing a qualitative case study approach and a deductive research strategy. The data were collected through documentary research and they were gathered from valid sources, including books, scholarly articles, reports from non-governmental organizations, analyses by prominent researchers and international statistics. The data were analyzed using the diversionary theory of foreign policy to understand how domestic variables influenced Saudi Arabia's regional policies from 2011 to 2019.

4. Results & Discussion

The findings revealed that the domestic dynamics are one of the factors that shape governments' foreign policy and even in some cases, the internal components as the main factor shape their foreign policy approach. On the other hand, foreign policy also affects domestic politics and dynamics. Internal drivers in relation to the legitimacy of the political system influence adoptions in the field of foreign policy and the adoptions in the arena of foreign policy also affect domestic politics and legitimize the political system. Domestic dynamics comprising the legitimacy deficit arising from traditional, political and modern challenges; power transition and increasing anxiety due to the internal consequences of the Arab Spring played a significant role in the formation of Saudi Arabia's diversionary motives to entry into regional conflicts or 'escalate' geopolitical rivalries from 2011 to 2019. Saudi Arabia's foreign policy in the form of proxy war in Syria can also be explained through the lens of the domestic developments of this country, not merely from a geopolitical perspective, power politics and balance of influence. In this regard, the diversionary theory of foreign policy can be applied. Riyadh's entry into the Syrian civil war - which was not an existential threat to the monarchy - at the same time as the developments of the Arab Spring, was influential in distracting Saudi attention from the domestic issues and politics (their sociopolitical demands) to the foreign policy and geopolitical rivalries from 2011 to early 2016 (prior to the change in Saudi foreign policy towards the Assad regime).

5. Conclusions & Suggestions

The present study indicated that domestic dynamics influence a country's foreign policy. By deeply examining their effectiveness, we can see that even by changing the internal components, different results can be achieved in foreign policy and regional strategy. This research suggests that strengthening 'good governance' is a

vital and sustainable component in reducing regional conflicts, creating and deepening regional peace and stability. Mitigating conflicts and increasing regional collaboration also reinforce the components of good governance. The impacts of strengthening elements of good governance can be observed in Riyadh's domestic politics and regional policy; an issue that can be investigated in future researches. According to diversionary foreign policy literature, leaders can opt to escalate conflicts to distract public attention or to resolve disputes in order to free up resources for dealing with domestic problems. During the period from 2010 to 2023, Saudi Arabia reduced its military expenditure as a share of GDP in 2019 (including 7.79% of GDP) while the highest military expenditure as a share of GDP belonged to 2015 (the onset of the Yemen war, at 13.02% of GDP). This can be signified as Riyadh's 'focus' on the reform strategy, particularly the economic development programs from 2019 onwards and addressing internal challenges in order to find 'sustainable' and not 'temporary' solutions. One of the consequences of this policy has been the diversification of the budget into non-oil income sources. Saudi Arabia's 'focus' on reforms, especially economic development programs from 2019 onwards, has gradually caused a significant adjustment to the country's geopolitical rivalries and to some extent, has altered its regional strategy thereafter. Consequently, this shift logically (also considerably) has reduced the Saudi diversionary motives for engaging in geopolitical rivalries or escalating such conflicts, which previously one of its functions was to legitimize the regime and divert the public attention from domestic problems in favor of foreign policy..

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۳۳

شاپا الکترونیکی: ۴۵۳۸-۴۸۹۹

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

پویایی‌های عرصه داخلی و سیاست منطقه‌ای عربستان سعودی (۲۰۱۱-۲۰۱۹)

فهیمة قربانی دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی،

تهران، ایران. رایانامه: fahimeh.ghorbani8@gmail.com

حمید احمدی* نویسنده مسئول، استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، نویسنده

مسئول. رایانامه: hahmadi@ut.ac.ir

مهدی ذاکریان دانشیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه

آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: mzakerian@gmail.com

درباره مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله:</p> <p>مقاله پژوهشی</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>پویایی‌های داخلی، بهار عربی، سیاست منطقه‌ای عربستان سعودی، سیاست خارجی انحرافی</p> <p>تاریخچه مقاله</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۲۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۷/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۲۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۸</p>	<p>سیاست خاورمیانه‌ای کشورهای این منطقه اغلب در چارچوب متغیرهای منطقه‌ای و بین‌المللی تبیین می‌گردد؛ اما پویایی‌های داخلی نه تنها بر سیاست منطقه‌ای تأثیر می‌گذارند، بلکه راهبرد منطقه‌ای کشورها را حتی می‌توانند شکل دهند؛ باین‌وجود پژوهش درباره چگونگی تأثیرگذاری پیشران‌های داخلی بر سیاست منطقه‌ای محدود است. هدف اصلی این تحقیق کیفی، تبیین چگونگی تأثیرگذاری پویایی‌های داخلی بر سیاست خاورمیانه‌ای عربستان سعودی طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ است. گردآوری داده‌ها از طریق مطالعات اسنادی بوده و با به‌کارگیری نظریه سیاست خارجی انحرافی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که کسری مشروعیت، تغییرات در ساخت قدرت و نگرانی فزاینده ناشی از پیامدهای داخلی بهار عربی در شکل‌گیری انگیزه‌های انحرافی عربستان برای ورود به درگیری‌های منطقه‌ای یا «تشدید» این نوع درگیری‌ها و رقابت‌های ژئوپلیتیکی طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ تأثیرگذار بودند. پژوهش حاضر پیشنهاد می‌کند که تقویت «حکمرانی خوب»، مولفه‌های حیاتی در کاهش اختلافات منطقه‌ای، ایجاد و تعمیق صلح و ثبات منطقه‌ای است؛ از این‌منظر «تمرکز» عربستان بر راهبرد اصلاحات به‌ویژه برنامه‌های توسعه اقتصادی از سال ۲۰۱۹ به بعد منجر به تعدیل نسبی قابل توجهی در رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای این کشور، تاحدی تغییر راهبرد منطقه‌ای آن و بالتبع، کاهش شدید انگیزه‌های انحرافی‌اش برای ورود به کشمکش‌های منطقه‌ای شده است.</p>

استناد به این مقاله: قربانی، فهیمة، احمدی، حمید و ذاکریان، مهدی. (۱۴۰۳). پویایی‌های عرصه داخلی و سیاست منطقه‌ای عربستان سعودی

(بازه زمانی ۲۰۱۹-۲۰۱۱). *سیاست جهانی*، ۱۳(۴)، ۵۱-۸۰. doi: 10.22124/wp.2024.28620.34178۰-۵۱

© نویسنده(گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

تحلیل سیاست خارجی یا رفتار دولت‌ها در عرصه بین‌المللی، یکی از مباحث اصلی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل است؛ زیرا دولت‌ها همچنان به عنوان ممتازترین بازیگران نظام بین‌الملل محسوب می‌شوند. تبیین سیاست خارجی در آغاز، تحت تأثیر نظریه واقع‌گرایی بود که اعتقاد به تفکیک و جدایی عرصه داخلی و بین‌المللی از یکدیگر داشت. رویکردهای «تحلیل سیاست خارجی»^۱ عموماً در واکنش به سیطره واقع‌گرایی در تحلیل سیاست خارجی دولت‌ها در دهه ۱۹۶۰ شکل گرفتند و نگاه ساختاری و یکسان به سیاست خارجی دولت‌ها را به کنار نهادند. از منظر این نوع رویکردها، سیاست خارجی کشورها متأثر از نقشی است که تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی برای خود قائلند و در تعامل با بازیگران و عوامل متفاوت داخلی و خارجی شکل می‌گیرد؛ بنابراین در مورد تبیین رفتار دولت‌ها در عرصه بین‌المللی، به‌طور گسترده‌ای پذیرفته شده که سیاست بین‌الملل «سیاست پیوندی»^۲ است. امروزه ترسیم مرز مشخص بین سیاست داخلی و خارجی گاهی غیرممکن است؛ زیرا سیاست خارجی و سیاست داخلی به‌طور عمیقی به یکدیگر مرتبط هستند؛ تا آنجا که بنابر جمله مشهور تیپ اونیل،^۳ رئیس مجلس نمایندگان آمریکا در دهه ۱۹۸۰، «همه سیاست‌ها محلی است».^۴

در تاریخ معاصر عربستان سعودی نیز مولفه‌های داخلی مهمی را به عنوان «نقاط عطف» می‌توان نام برد که تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر تکوین راهبردهای سیاست خارجی این کشور داشته است؛ مانند شکل‌گیری نظام پادشاهی سعودی و تأثیرگذاری آن بر تعریف برخی اصول و اهداف کلان سیاست خارجی، کشف نفت در سال ۱۹۳۸ و شکل‌گیری معامله قدیمی «نفت» سعودی در برابر تأمین «امنیت» از سوی آمریکا و امروزه به عنوان ریشه رابطه نزدیک و راهبردی دو کشور، افزایش درآمدهای نفتی ریاض از دهه ۱۹۶۰ و متمایل شدن به بهره‌گیری از ابزارهای اقتصادی در سیاست خارجی، و سرانجام، تأثیرات پویایی‌ها و چالش‌های مختلف جامعه سعودی و نیز نگرانی فزاینده ناشی از اثرهای داخلی بهار عربی - هر دو مورد به عنوان تهدیدهایی وجودی - بر شکل‌گیری سیاست خارجی تهاجمی «تر» سعودی (۲۰۱۹-۲۰۱۱). شایان ذکر است که پس از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳، سیاست خارجی

^۱. Foreign Policy Analysis (FPA)

^۲. Linkage Politics

^۳. Tip O'Neill

^۴. All Politics Is Local

سعودی در منطقه خاورمیانه، از رویکرد محافظه‌کارانه به تهاجمی و با وقوع تحولات بهار عربی، از موضع تهاجمی به تهاجمی‌تر تغییر جهت داد.

از نگاه تحلیلگران، در پی خیزش‌های عربی در سال ۲۰۱۱، حاکمان سعودی با تشدید چالش‌های داخلی و مشکلات ساختاری مواجه شدند؛ چالش‌هایی همچون رقابت میان شاهزادگان ناراضی، افزایش جمعیت جوانان، طبقه جدید زنان تحصیل‌کرده، وعاظ وهابی رادیکال، رشد طبقه متوسط و انتظارات فزاینده آنها، بحران بیکاری، اقلیت‌های محدود شده، و اظهار مخالفت و مقاومت از طریق اینترنت و شبکه‌های مجازی به عنوان راه‌هایی جدید؛ در این راستا پرسش محوری مقاله این است که چگونه پویایی‌های عرصه داخلی در عربستان سعودی بر سیاست خاورمیانه‌ای این کشور طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ تأثیر گذاشتند؟ فرضیه اصلی این است که کسری مشروعیت، تغییرات در ساخت قدرت و نگرانی فزاینده ناشی از پیامدهای داخلی بهار عربی در شکل‌گیری انگیزه‌های انحرافی عربستان سعودی برای ورود به درگیری‌های منطقه‌ای یا «تشدید» این نوع درگیری‌ها و رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ تأثیرگذار بودند. هدف اصلی مقاله حاضر نیز این است که به تبیین چگونگی تأثیرگذاری «پویایی‌های عرصه داخلی» (متغیر مستقل) بر «سیاست خاورمیانه‌ای سعودی در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹» (متغیر وابسته) با به‌کارگیری «نظریه سیاست خارجی انحرافی» پردازد. در این مقاله، روش تحقیق کیفی با رویکرد مطالعه موردی کیفی، راهبرد پژوهش قیاسی^۱ و روش گردآوری اطلاعات مبتنی بر مطالعات اسنادی است.

«نگاه از درون به برون» به سیاست خاورمیانه‌ای عربستان با نظریه‌های روابط بین‌الملل ناسازگار نیست، بلکه به نوعی در پی تکمیل آنها با روشن کردن نقش متغیرهای داخلی است که در دیدگاه‌های این نوع نظریه‌ها نادیده گرفته می‌شوند؛ از این رو نویسندگان این مقاله تلاش می‌کنند تا به گسست نظری و شناختی که در زمینه چرایی تهاجمی‌تر شدن سیاست خارجی عربستان در منطقه خاورمیانه پس از وقوع تحولات بهار عربی تا سال ۲۰۱۹ وجود داشت، پردازند. آن‌ها استدلال می‌کنند که علت این امر را فقط در متغیرهای منطقه‌ای نبایست جستجو کرد، بلکه تأثیرگذاری مولفه‌های داخلی نیز حائز اهمیت است؛ در واقع رقابت‌های ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیکی منطقه‌ای لازم است از منظر سیاست و حوزه داخلی نیز نگریسته شود. تلاش نگارندگان بر این است تا با نگاهی متفاوت از تحلیل‌های رایج، به واکاوی

^۱ Deductive

سیاست منطقه‌ای عربستان سعودی در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ پرداخته شود؛ به عبارتی ضروری است نگاه تحلیلی خود را از سطح تحلیل منطقه‌ای و بین‌المللی به سوی سطح داخلی چرخاند تا بتوان این امر را تبیین کرد که چگونه از رقابت‌های ژئوپلیتیکی و کشمکش‌های منطقه‌ای با هدف مشروعیت‌سازی داخلی ابزارسازی می‌گردد؛ در واقع تلاقی سیاست داخلی و سیاست خارجی در رژیم‌های استبدادی در یک بازه زمانی مشخص نشان داده می‌شود و اینکه چگونه پیشران‌های عرصه داخلی به عنوان یکی از عوامل تاثیرگذار بر شکل‌گیری سیاست خارجی در طول زمان می‌توانند عمل کنند.

انتخاب سال ۲۰۱۱ برای شروع بازه زمانی پژوهش، به وقوع تحولات بهار عربی به‌عنوان نقطه‌عطفی برای تشدید چالش‌ها و تهدیدهای داخلی - خارجی عربستان سعودی و در واقع، به صدا در آوردن زنگ هشدار قوی برای بیشتر سرباز کردن مشکلات داخلی این کشور باز می‌گردد. سال ۲۰۱۹ نیز بدین جهت نقطه زمانی پایانی پژوهش است که طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۳، از سال ۲۰۱۹ هزینه‌های نظامی ریاض از سهم تولید ناخالص داخلی آن کاهش یافته است (شامل ۷/۷۹ درصد از تولید ناخالص داخلی)؛ درحالی‌که بیشترین هزینه نظامی از سهم تولید ناخالص داخلی متعلق به سال ۲۰۱۵ (شروع جنگ یمن، ۱۳/۰۲ درصد بود. این امر را می‌توان به «تمرکز» عربستان بر راهبرد اصلاحات نوگرایانه به‌ویژه برنامه‌های توسعه اقتصادی از سال ۲۰۱۹ و بالتبع، تاحدی تغییر راهبرد منطقه‌ای عربستان تعبیر کرد که در سال‌های بعد، پیامدهای آن خود را به‌ویژه در تنوع بودجه از منابع درآمدی غیرنفتی نشان داده است؛ ۳۲ درصد درآمد غیرنفتی از کل درآمد در سال ۲۰۲۲، با وجود قیمت بالای نفت، نسبت به تنها ۸ درصد در یک دهه قبل از آن بود.

۱. پیشینه پژوهش

در حوزه سیاست خاورمیانه‌ای ایران و عربستان سعودی کتاب‌ها و مقالات متعددی نوشته شده است. نویسندگان مقاله حاضر، بیشتر این آثار را مبتنی بر «نگاه از برون به درون» می‌نامند؛ زیرا به تحلیل رقابت‌های ژئوپلیتیکی دو کشور در منطقه خاورمیانه از منظر دو روایت ژئوپلیتیکی و ایدئولوژیکی و در چارچوب نظریه‌های مختلف روابط بین‌الملل می‌پردازند. آن‌ها نقش سیاست داخلی و تأثیر پیشران‌های مختلف داخلی بر رقابت‌ها و سیاست منطقه‌ای تهران و ریاض را اغلب نادیده می‌گیرند. نمونه‌ای از این پژوهش‌ها بدین شرح هستند: مهدی علیخانی در کتاب خود با عنوان «جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی؛ سیاست خارجی، روابط دوجانبه و نظم منطقه‌ای» (Alikhani, 2022) به بررسی روابط جمهوری

اسلامی ایران و عربستان از منظر نظریه‌های سازه‌نگاری، نواقع‌گرایی، ژئوپلیتیک و آمیزه هویت، قطبیت و ژئوپلیتیک می‌پردازد. کارولین تینان در کتاب خود با عنوان «مداخله سعودی در یمن: مقایسه تاریخی ناامنی هستی‌شناسی» (Tynan, 2020)، به تبیین تصمیم عربستان در دست زدن به مداخله نظامی مستقیم در یمن در سال ۲۰۱۵ از طریق مقایسه آن با واکنش پادشاهی سعودی به مداخله مصر در یمن در سال ۱۹۶۲ می‌پردازد. تینان پژوهش تطبیقی خود را براساس نظریه «ناامنی هستی‌شناختی» انجام داده است.

سیدجلال دهقانی و دیگران (Dehghani Firouzabadi et al., 2021) در مقاله‌ای با عنوان «چشم‌انداز روابط ایران و عربستان؛ سناریوهای آینده و راهکارها» استدلال می‌کنند که شاخص‌های معنایی، هویتی و ایدئولوژیکی در مقایسه با دیگر عوامل ژئوپلیتیکی و رویکرد سیستمیک نظام بین‌المللی، همواره در صدر مولفه‌های تنش‌زا میان ایران و عربستان ایفای نقش می‌کنند و بر حوزه‌های دیگر سایه می‌افکنند؛ همچنین شاخص‌های معنایی همچنان پررنگ‌تر از سایر مولفه‌ها مناسبات یک دهه آینده دو کشور را تحت تأثیر قرار خواهند داد. پوراحمدی میدی و دارابی در مقاله‌ای با عنوان «رقابت ایران و عربستان در خاورمیانه در چارچوب نظریه موازنه منافع شوئر (۲۰۱۷-۲۰۱۵)» (PourAhmadi Mibodi & Darabi: 2019) دلایل رقابت منطقه‌ای ایران و عربستان در منطقه خاورمیانه طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ را بررسی می‌کنند. آن‌ها استدلال می‌کنند که تحولات داخلی (تغییرات سیاسی در سلسله مراتب قدرت) و منطقه‌ای موجب تثبیت رویکرد «سیاست خارجی همراهی» در دو کشور شده و همراه‌سازی کشورهای منطقه با سیاست‌های خود، در صدر اولویت اهداف سیاست خارجی قرار گرفته است.

یاسر نورعلی‌وند در مقاله‌ای با عنوان «عربستان سعودی و تلاش برای موازنه‌سازی مجدد در برابر ایران» (Nouralivand, 2017)، حمله عربستان به یمن را از منظر راهبرد موازنه‌سازی مجدد مورد بررسی قرار داده است. از نگاه رهبران جدید سعودی، در صورت کنترل نکردن نفوذ روبه‌افزایش ایران در سطح منطقه از طریق راهبرد موازنه‌سازی مجدد، نظم آتی غرب آسیا ایران‌محور خواهد بود. یهودا بلنگا در مقاله خود با عنوان «انگیزه‌های عربستان سعودی در جنگ داخلی سوریه» (Blanga, 2017) به حضور عربستان در سوریه از منظر ژئوپلیتیکی نگاه می‌کند. نویسنده بیان می‌کند که ریشه مداخله ریاض در جنگ داخلی سوریه به «جنگ سرد درون‌اسلامی» باز می‌گردد: قرارگیری اردوگاه شیعیان به رهبری ایران به همراه متحدانش سوریه و حزب‌الله در مقابل اردوگاه سنی به رهبری عربستان، دیگر پادشاهی‌های خلیج فارس و نیز اردن، مصر و حتی ترکیه. علی نجات در مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در قبال بحران سوریه» (Nejat, 2014) به تحلیل راهبردهای ریاض و تهران در

قبال جنگ داخلی سوریه از دریچه موازنه منطقه‌ای پرداخته است. سقوط نظام بشار اسد می‌تواند ضمن پایان بخشیدن به نفوذ ایران در لبنان، موازنه منطقه‌ای بر هم خورده پس از تحولات جنگ عراق و انقلاب‌های عربی را مجدداً متعادل سازد؛ بنابراین ایران و عربستان به عنوان دو قدرت منطقه‌ای در جنگ داخلی سوریه در مقابل یکدیگر قرار گرفتند.

با توجه به توضیحات بالا، نوآوری مقاله حاضر واکاوی سیاست خاورمیانه‌ای عربستان در پرتو تاثیرگذاری تحولات داخلی این کشور در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ است. نویسندگان مقاله تلاش می‌کنند تا با «نگاه درون به برون» به «شکاف‌های شناختی و نظری»^۱ در زمینه تحلیل سیاست منطقه‌ای عربستان و به عبارت دیگر، رقابت‌های ژئوپلیتیکی ایران و عربستان پردازند. نقش و تاثیرگذاری مولفه‌های داخلی بر سیاست منطقه‌ای سعودی به عنوان «شکاف شناختی» در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرند؛ همچنین نظریه‌های روابط بین‌الملل قادر به تبیین تهاجمی‌تر شدن سیاست منطقه‌ای ریاض در بازه زمانی مزبور در پرتو تاثیرگذاری متغیرهای داخلی این کشور نیستند؛ از این رو این پژوهش با کاربست نظریه سیاست خارجی انحرافی به عنوان یکی از رویکردهای تحلیل سیاست خارجی سعی در پر کردن این «شکاف نظری» دارد.

۲. چارچوب نظری: «نظریه سیاست خارجی انحرافی»^۲ برای تحلیل سیاست خارجی

به‌طور کلی، مطالعات انحرافی^۳ رویکردی کلیدی در زمینه «تحلیل سیاست خارجی» برای درک اینکه چگونه سیاست داخلی به سیاست خارجی و به‌ویژه توسل به زور، ریسک جنگ یا تشدید آن شکل می‌دهد، هستند و استدلال می‌کنند که رهبران آسیب‌پذیر سیاست خارجی را به منظور ارتقای موقعیت سیاسی داخلی خود دستکاری می‌کنند (Hagan, 2017: 124). ادبیات نظریه انحرافی که به قرن‌ها قبل بازمی‌گردد، ایده اصلی آن این است که رهبران آسیب‌پذیر انگیزه‌ای برای دنبال کردن رفتار انحرافی هنگام رویارویی با مشکل در داخل می‌توانند داشته باشند (Li et., 2009: 369). تهدید به یا استفاده از زور یک راهبرد حاکم است که می‌تواند حمایت داخلی را به سه طریق بسیج کند: کمک به ملی‌گرایی عمومی و ترس از تهدیدها در خارج از کشور، توصیف رهبری به نحوی قوی و کارآمد یا پیشبرد

^۱. Knowledge & Theoretical Gaps

^۲. Diversionary Theory of Foreign Policy

^۳. Diversionary Studies

برنامه‌های پرهیزینه امنیت ملی با همراهی گروه‌های حامی اجتماعی - اقتصادی قدرتمند. در این حالت، خصوصیت دیپلماتیک، درگیری در بحران‌ها و استفاده از زور در سطوحی بیش از آنچه انتظار می‌رود افزایش می‌یابد (Hagan, 2017: 125). نظریه سیاست خارجی انحرافی یا «نظریه جنگ انحرافی»^۱ استدلال می‌کند که نخبگان سیاسی از سیاست خارجی ماجراجویانه و فعالانه یا از قدرت جنگ خود به عنوان رهایی/تسکین موقتی برای منحرف کردن توجه عمومی از مشکلات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی داخلی به تمرکز بر درگیری خارجی استفاده می‌کنند. این امر با هدف تحکیم کردن موقعیت رهبران و حکومت، حمایت سیاسی داخلی از آنها، بهبود انسجام داخلی، به حداکثر رساندن مشروعیت دولت برای انتخاب مجدد یا شرکت مداوم در یک جنگ طولانی‌مدت برای چسبیدن به قدرت است. در بیشتر موارد، انحراف^۲ زمانی موفق می‌شود که عموم مردم تمرکز خود را بر مشکلات داخلی متوقف و به جای آن بر سیاست خارجی تمرکز کنند (Kanat, 2013: 16).

نظریه جنگ انحرافی بیان می‌کند که سیاست خارجی را نمی‌توان به راحتی از سیاست داخلی جدا کرد؛ از این رو این نظریه موضع واقع‌گرایی سنتی مبنی بر مستقل بودن سیاست داخلی و خارجی از یکدیگر را به چالش می‌کشد (Li et., 2009: 369). افلاطون محقق یونان باستان یکی از اولین کسانی بود که به تمایل دولت‌ها به جنگ برای انحراف مردم از مشکلاتشان در کتاب خود «جمهور» اشاره کرد. در طول جنگ روسیه - ژاپن (۱۹۰۴-۱۹۰۵)، وزیر کشور روسیه ظاهراً در بیانیه‌ای که اغلب به آن استناد می‌شود، گفت: «ما به یک جنگ کوچک پیروزمندانه نیاز داریم تا موج انقلاب را متوقف کنیم». کوئینسی رایت در مطالعه گسترده خود در مورد جنگ بدین نتیجه رسید که در میان بسیاری از کشورها به دلیل مشکلات داخلی تمایل به جنگ وجود دارد (Meernik, 2017: 8). همچنین، جو د. هاگن،^۳ استاد علوم سیاسی در دانشگاه ویرجینیای غربی آمریکا استدلال می‌کند که بنابر پژوهش‌های تاریخی، رهبران هر پنج قدرت جهان با مخالفت‌های داخلی فزاینده در دهه‌های قبل از جنگ جهانی اول مواجه بودند؛ بنابراین آنها استراتژی‌های سیاسی جدید و در عین حال، متنوع برای مهار مخالفان اتخاذ کردند و در آستانه جنگ، انگیزه‌های انحرافی و دیگر انگیزه‌های سیاسی به طرق غیرمستقیم و متفاوت نقش داشتند (Hagan, 2017: 127). مطالعات سیستمیک اولیه درباره نظریه جنگ انحرافی در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ آغاز شد. برخی از پژوهشگران برجسته‌ای که در مورد نظریه انحرافی به پژوهش پرداخته‌اند، دانشمندانی

¹. Diversionary Theory of War

². Distraction

³. Joe D. Hagan

مانند جو هاگن، پاتریک جیمز، بردلی لیان، جان اونیل،^۱ کارل دروئن^۲ و جک لوی^۳ هستند. شایان ذکر است که طی سال‌های متمادی، محققان انگیزه‌های انحرافی رهبران را تنها زمانی که آنها از زور علیه دیگری استفاده می‌کنند، بررسی می‌کردند؛ امری که رویکردی تقلیل‌گرایانه در مطالعه نظریه جنگ انحرافی بود. هاگن و جک لوی استدلال کردند که دامنه متغیرهای وابسته در مطالعات نظریه جنگ انحرافی را بایست گسترش داد تا جایگزین‌های کم‌هزینه‌تر و کم‌خطرتر برای جنگ مانند تهدید به استفاده از زور به جای استفاده از زور، گفتمان تشدیدکننده و تحریم‌های اقتصادی را نیز شامل شود (Kanat, 2013: 16-19).

۲-۱. شرایط زمینه‌ای

بخشی از ادبیات نظریه جنگ انحرافی تلاش می‌کند تا به بررسی شرایط زمینه‌ای^۴ استفاده انحرافی از زور بپردازد. این نوع تحقیقات فراملی پیرامون دو موضوع شکل گرفته است: (۱) شرایط بین‌المللی در چارچوب «رقابت‌های پایدار» و «موضوعات مورد مناقشه به‌ویژه کشمکش‌های سرزمینی» (۲) شرایط داخلی مبنی بر اینکه چگونه «انواع رژیم‌ها» استفاده از زور انحرافی را تسهیل می‌کنند یا باز می‌دارند. ادبیات موجود درباره کشمکش میان کشورها به اجماعی قوی درباره سه ویژگی هدف دست یافته است: نخست، رقابت مداوم و پایدار که از تاریخ برخوردار است، موجب می‌شود تا بتوان هدف تأثیر گرد آمدن را استخراج کرد؛ گرچه این امر بیشتر مشروط به نوع رژیم است. اسکات بنت و تیموتی نوردستروم^۵ نیز استدلال می‌کنند که رهبران می‌توانند میان دو گزینه تشدید درگیری برای منحرف کردن توجه مردم یا حل رقابت به منظور آزادسازی منابع برای برخورد با مشکلات داخلی دست به انتخاب زنند. دوم، مطالعات کمی درباره درگیری‌های بین‌المللی نشان داده‌اند که کشورهای همسایه به‌احتمال بیشتری در منازعات سرزمینی و کشمکش بر سر رفتار با گروه‌های مشابه قومیتی در خارج از کشور خود درگیر می‌شوند. سوم، دولت‌هایی با «ترجیحات ژئوپلیتیکی ناسازگار با یکدیگر» به احتمال زیاد منافع متعارض با یکدیگر دارند که این امر می‌تواند منازعات خشونت‌آمیز را تشدید کند (Hagan, 2017: 131-137).

¹. John R. Oneal

². Karl DeRouen

³. Jack S. Levy

⁴. Contextual Conditions

⁵. Scott Bennett & Timothy Nordstrom

گروه دوم تحقیقات فراملی به شرایط داخلی مشتمل بر انواع رژیم، زیرانواع و گذارها می‌پردازند. از نگاه نظریه صلح دموکراتیک، رژیم‌های اقتدارگرا بیشتر مستعد به‌کارگیری زور انحرافی به‌دلیل نبود نسبی محدودیت‌های سیاسی هستند (Hagan, 2017: 140-142). استدلال دیگر این است که به‌ویژه رهبران اقتدارگرا بیشتر مستعد اتخاذ تدابیر انحرافی داخلی هستند؛ زیرا آنها مشروعیت را از حمایت عمومی و رضایت می‌گیرند تا انتخابات مانند دموکراسی‌ها (Farag, 2024: 330). جفری پیکرینگ و امیزت کیسانگانی نیز بیان می‌کنند که رهبران در نظام‌های استبدادی در حال تحکیم به‌احتمال بیشتری از راهبردهای انحرافی استفاده می‌کنند (Pickering & Kisangani, 2010: 477). به‌طور خلاصه، «برخی از رهبران اقتدارگرا بیش از آنچه که معمولاً تصور می‌شود، می‌توانند آسیب‌پذیر و وابسته به حمایت مخاطبان داخلی باشند؛ هنگامی که آنها این آسیب‌پذیری را تجربه می‌کنند، تغییر تمرکز به سیاست خارجی به یک گزینه مناسب تبدیل می‌شود» (Kanat, 2013: 22). سیاست خارجی انحرافی مختص به رهبران اقتدارگرا نیست. رهبران دموکراتیک نیز ممکن است به دنبال گزینه‌هایی برای دست آوردن زمان با هدف مدیریت یا حل مشکلات داخلی باشند؛ درحالی‌که عموم مردم بر روی یک مشکل خارجی تمرکز می‌کنند (Kanat, 2013: 21). در اینجا، به این نکته بایست توجه داشت که دست زدن به درگیری و جنگ در مورد دموکراسی‌ها با «نهادهای دموکراتیک قوی» علیه همتایان‌شان صدق نمی‌کند.

۳. پویایی‌های عرصه داخلی در عربستان سعودی

در این بخش، مهم‌ترین پویایی‌های عرصه داخلی در عربستان سعودی شامل تأثیرات بهار عربی، تغییرات در رهبری و ساختار قدرت، و کسری مشروعیت^۱ برآمده از چالش‌های سنتی، سیاسی و نوین به‌طور مشخص طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ شرح داده می‌شوند. پیشران‌های داخلی مزبور در شکل‌گیری انگیزه‌های انحرافی برای ورود عربستان سعودی به درگیری‌های منطقه‌ای یا تشدید این نوع درگیری‌ها و رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای در سال‌های مزبور تأثیرگذار بودند. شایان ذکر است که نویسندگان مقاله نقش و تأثیرگذاری پیشران‌های منطقه‌ای همچون تلاش برای افزایش نفوذ و برتری منطقه‌ای را انکار نمی‌کنند؛ اما آنها بر بررسی نحوه تأثیرگذاری مولفه‌های داخلی بر سیاست خاورمیانه‌ای سعودی در پرتو نظریه سیاست خارجی انحرافی تأکید می‌کنند. پیش از توضیح درباره مهم‌ترین پویایی‌های

^۱ Legitimacy Deficit

داخلی^۱ در عربستان سعودی لازم است به تعریف مفهوم مزبور نیز اشاره کرد: «پویایی‌های داخلی به تعاملات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی داخلی در درون یک کشور اشاره دارد که به ساختارهای حکمرانی و اجتماعی شکل می‌دهد. فهم این تعاملات برای تجزیه و تحلیل اینکه چگونه یک کشور چالش‌ها را هدایت می‌کند و با تغییرات هم داخلی و هم خارجی سازگار می‌شود، حیاتی است» (Fiveable, 2024, AP European History section). در این بخش، نشان داده خواهد شد که تعاملات اجتماعی و سیاسی در جامعه عربستان در دهه‌های اخیر، بنابه دلایل مختلف همچون افزایش آموزش عالی و آگاهی عمومی به‌ویژه در میان جوانان با تغییرات قابل توجهی مواجه شده است؛ امری که خود تأثیرات عمیقی بر حکمرانی، مشروعیت و سیاست‌های دولت داشته است.

۳-۱. نگرانی فزاینده از تأثیرات داخلی بهار عربی

عربستان سعودی در سال ۲۰۱۱ با انباشت چالش‌ها و مشکلات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی داخلی و به تبع آن، نارضایتی‌های فزاینده مواجه بود که نقطه عطف آن را تأثیرات بهار عربی به عنوان تهدیدی وجودی در این سال باید دانست؛ زیرا در شکل‌دهی به سیاست‌های داخلی و منطقه‌ای سعودی بسیار حائز اهمیت بود. بهار عربی، تکانه‌ای مهم برای کل رژیم‌های عربی خاورمیانه بود و کسری شدید مشروعیت این کشورها را از عمق به سطح کشاند. به عبارتی، این واقعه مهم ردای پوشالی مشروعیت را از نظام‌های سیاسی ایستا و فاقد حکمرانی خوب درآورد و عیان کرد. اگرچه موج دومینوار تحولات عربی موجب سقوط حاکمان سعودی نشد؛ اما آنها نیز از آن مصون نماندند. در واقع، بهار عربی به عنوان چالشی وجودی و شوکی بزرگ برای عربستان آن‌قدر مهم بود که به سیاست‌های داخلی و منطقه‌ای این کشور در قالب سیاست خارجی تهاجمی‌تر و اجرای اصلاحات نوگرایانه از بالا به پایین (در سطوح اقتصادی و اجتماعی) در داخل شکل داد (Tynan, 2020: 53).

بهار عربی این ایده را عیان ساخت که می‌توان فراتر از دوگانه‌های مشروعیت‌ساز ترسیم شده حرکت کرد؛ دوگانه‌هایی که از زمان سقوط ناصریم، آل‌سعود نیز از طریق آنها خود را تعریف می‌کرد؛ از این جهت انقلاب‌های عربی موجب نگرانی عمیق رژیم سعودی و دیگر رژیم‌های اقتدارگرایانه منطقه شد. این دوگانه‌ها عبارتند از: دوگانه یا تعهد به هویت اسلامی یا دموکراسی (تعریف دموکراسی به عنوان مقوله وارد شده خارجی) و دوگانه انتخاب میان دیکتاتوری یا حکومت افراط‌گرایان مذهبی؛ همان‌طور

¹ Domestic Dynamics

که کارولین تینان، پژوهشگر مطالعات عربستان سعودی در دانشگاه تمپل آمریکا بیان می‌کند: «رژیم آل سعود نیازی به دیدن تظاهرات گسترده یا تهدید قریب الوقوع انقلاب در پادشاهی نداشت تا مشروعیت حاکمیت خود را با تهدید وجودی مواجه یابد. منشأ چنین تهدیدی روشی بود که طی آن گفتمان اپوزیسیون - که مشخصه آن فقدان ایدئولوژی و مطالبه برای تغییرات به نوعی دموکراتیک است - مشروعیت سعودی را به چالش کشید. اگرچه مطالبات مخالفان محجوبانه باقی ماند؛ اما بهار عربی در چارچوب منطقه‌ای برای برانگیختن ترس وجودی در رژیم سعودی کافی بود؛ بنابراین انقلاب‌های منطقه‌ای سال ۲۰۱۱ که در پی روبه‌زوال بودن مشروعیت ایدئولوژیک سنتی سعودی به وقوع پیوست، اقتدار رژیم آل سعود را از طریق ایجاد و تشدید چالش‌های داخلی و منطقه‌ای بیش از پیش تهدید کرد» (Tynan, 2020: 54).

۲-۳. تغییرات در رهبری و ساخت قدرت

درخصوص اقدامات ملک سلمان پس از جلوس به سلطنت که روند «تحکیم قدرت و سازماندهی متفاوت دستگاه امنیتی» توسط او و محمد پسرش را نشان می‌دهد، باید گفت که متمرکز ساختن قدرت توسط سلمان به‌نحوی عالی برنامه‌ریزی شده، تدریجی و موفقیت‌آمیز بود. محمدبن سلمان در ۲۳ ژانویه ۲۰۱۵ وزیر دفاع شد و کنترل آرامکو و نیز «صندوق سرمایه‌گذاری عمومی» پادشاهی را پیش از ولیعهد شدن برعهده گرفت. ملک سلمان بیشتر پسران ملک عبدالله را از موقعیت‌های‌شان طی ماه نخست سلطنت خود برکنار کرد. طی دو سال، او به تدریج همه وزراء و رؤسای کارگزاری‌های مهم حکومتی، بیشتر استانداران، معاونان استانداران و بسیاری از افسران ارشد نظامی را تغییر داد. در ۲۱ ژوئن ۲۰۱۷، پادشاه سعودی با گرفتن همه موقعیت‌های رسمی محمدبن نایف، پسرش محمدبن سلمان را به عنوان ولیعهد و پادشاه احتمالی آینده منصوب کرد. بسیاری از مقامات وفادار به بن‌نایف نیز از دستگاه امنیتی پاکسازی شدند. کنار گذاشتن محمدبن نایف و وفادارانش، جدی‌ترین چالشگر سلطنتی محمدبن سلمان را حذف کرد (Rundell, 2020: 258). در نهایت، ملک سلمان برای دومین بار در تاریخ عربستان سعودی آنچه را که پدرش در سال ۱۹۳۳ انجام داده بود، انجام داد؛ یعنی به حاشیه راندن بقیه برادرانش و انتصاب پسر خودش به عنوان جانشین خود (Shapouri, 2018: 39).

افزون بر این، ملک سلمان و محمد ولیعهد علیه اشخاص دیگری که قدرت‌شان را به‌طور بالقوه می‌توانستند محدود سازند، اقدام کردند که نقطه اوج آن در ایجاد کمیته ضدفساد به ریاست ولیعهد و

بازداشت‌های ضدفساد در ۴ نوامبر ۲۰۱۷ بود؛ در این پویش ضدفساد چهره‌های قدرتمند در درون خانواده سلطنتی و سعودی‌های متنفذ بازداشت شدند، از موقعیت‌های‌شان کنار گذاشته شدند و در ازای آزادی‌شان مجبور به پرداخت دارایی‌های مالی خود شدند. بازداشت‌های به اصطلاح ضدفساد به‌ویژه پسران ملک عبدالله مرحوم را مورد هدف قرار داد. متمرکز شدن قدرت به ارتش نیز بسط یافت که به موجب آن، در نوامبر ۲۰۱۷ ملک سلمان و محمدبن سلمان کنترل گارد ملی سعودی - یک نیروی نظامی مستقل - را از کنترل متعب بن عبدالله پسر ملک عبدالله مرحوم خارج ساختند و همه شاخه‌های نیروهای مسلح سعودی را تحت کنترل دربار سلطنتی درآوردند. محمدبن سلمان از زمان انتصاب به عنوان ولیعهد، ریاست دو زیرکمیته شورای وزراء عربستان را برعهده دارد که او را مسئول هم امور اقتصادی و هم امور سیاسی - امنیتی قرار می‌دهد (Human Rights Watch, 2019).

شایان ذکر است که چنانچه اصلاحات را بر پایه شاخص‌های تساهل مذهبی، فساد و مشارکت بسنجیم، بدین نتیجه دست می‌یابیم که آنها اصلاحاتی گزینشی با هدف اصلی بقای پادشاهی سعودی هستند؛ چراکه در دنیای امروز، رعایت معیارهای حکمرانی خوب برای کسب مشروعیت داخلی و بین‌المللی ضروری است و حتی موضوع «حکمرانی خوب» بدل به یک امر امنیت ملی شده است. طبق معیارهای تساهل مذهبی، یک سده تبعیض سیستماتیک علیه شیعیان سعودی همچنان وجود دارد و به دیگر اقلیت‌های مذهبی مانند مسیحیان، یهودیان و مسلمانان غیروهابی اجازه پرستش به‌طور آزادانه داده نشده است. براساس شاخص فساد تلاش‌های ضدفساد از طریق روندی شفاف اجراء نشده است. در نوامبر ۲۰۱۷، محمدبن سلمان و پدرش هرگونه مخالفت جدی را نیز زیر لوای مبارزه با فساد خنثی کردند. بر مبنای شاخص‌های مشارکت، مجلس شورا به یک نهاد منتخب - و نه منصوب شده - با بودجه مشخص و اقتدار نظارتی بدل نشده است، مطبوعات سعودی مستقل‌تر نشده‌اند و به اتحادیه‌های کارگری اجازه سازماندهی و اقدام در پادشاهی داده نشده است (Rundell, 2020: 301-310). در عین حال، بایست توجه داشت که نمی‌توان منکر تأثیر اصلاحات اجتماعی - اقتصادی جسورانه و مهم بن‌سلمان بر نوع تعامل با جوانان و زنان، اقتصاد، وجهه بین‌المللی، سیاست خارجی و راهبرد منطقه‌ای سعودی - به‌ویژه در کشوری که زمانی قوانین به‌شدت سختگیرانه وهابی در آن حکمفرما بود - شد.

۳-۳. کسری مشروعیت برآمده از چالش‌های سنتی، سیاسی و نوین

مجموعه‌ای از چالش‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی منجر به ایجاد شکاف‌های سیاسی - اجتماعی، شکاف در وهابیت، ظهور و انشعاب جریان‌های اسلام‌گرای منتقد و معارض و به‌طور کلی، کسری مشروعیت در بستر جامعه متحول سعودی شده است. در این بخش، به بررسی مهم‌ترین چالش‌های سیاسی و اجتماعی پرداخته می‌شود. چالش برآمده از جریان‌های مختلف فکری - دینی به عنوان «چالش سنتی»، اقتدارگرایی، فساد نخبگان و فرقه‌گرایی در زمره «چالش‌های سیاسی»، و موضوعات نوگرایی، زنان و جوانان در چارچوب «چالش‌های اجتماعی و نوین» جای می‌گیرند. در اینجا، لازم است که پیش از پرداختن به چالش‌های مزبور، مفهوم «کسری مشروعیت» را تعریف کرد: «کسری مشروعیت به عنوان تضعیف «کشش انطباق»^۱ نهادها [دولت‌ها] تلقی می‌شود که به نوبه خود دستاوردهایی را که ظاهراً از همکاری بین‌المللی ناشی می‌شود، به خطر می‌اندازد. کسری مشروعیت زمانی پدیدار می‌شود که یک نهاد ثابت بماند؛ اما محیط‌های جاری و سیاسی آن تغییر کند؛ همچنین سه منبع تغییر مشروعیت عبارتند از: قول‌های شکسته شده، تغییر استانداردهای مربوط به ارزیابی مشروعیت و تغییر مخاطبان» (Stephen, 2018: 97). متفکرانی مانند آنتونی کینگ و ریچارد رز نیز در رابطه با مقوله بحران [کسری] مشروعیت، نظریه «بار اضافی» حکومت را در دهه ۱۹۷۰ مطرح کردند. از دیدگاه آنها، هنگامی که حکومت‌ها با تقاضای بیش از حدی مواجه شوند، حکومت کردن را روزبه‌روز دشوارتر می‌یابند (Haywood, 2017: 310). بر این مبنای کسری مشروعیت در عربستان در سطور ذیل تبیین می‌گردد و به موضوعاتی تغییر مخاطبان، ارزش‌ها و محیط و نیز مواجه شدن حکومت با تقاضاهای جدید نشان داده خواهد شد.

ریشه و منبع اصلی کسری مشروعیت در عربستان سعودی به «اقتدارگرایی» نظام سیاسی این کشور (از نوع استبداد شاهی) باز می‌گردد که ساختار اقتصاد رانتی این امر را حفظ و تقویت می‌کند. از نقطه نظر اندرو هیوود^۲ استاد موسسه آموزشی کرویدون بریتانیا، اقتدارگرایی^۳ باور به حکومت «از بالا» و نه برآمده و «از پایین» جامعه است. حکومت «از بالا» با سرکوب گروه‌های مخالف و آزادی‌های سیاسی همراه است و با هدف رادیکال‌تر زدودن تمایز بین دولت و جامعه مدنی کمتر سروکار دارد؛ از این رو رژیم‌های اقتدارگرا ممکن است تا حدی آزادی‌های اقتصادی، دینی و آزادی‌های دیگر را تحمل کنند. در واقع،

^۱. Compliance Pull

^۲. Andrew Heywood

^۳. Authoritarianism

مشخصه اقتدارگرایی به عنوان نوعی نظام سیاسی، مخالفت با دموکراسی و کثرت سیاسی است (Haywood, 2017: 58-60). طبق تقسیم‌بندی خانه آزادی در سال ۲۰۲۲، عربستان در زمره کشورهای «غیرآزاد»^۱ در جهان جای می‌گیرد. مقامات در سطح ملی منتخب نیستند و زنان و اقلیت‌های مذهبی همچنان با تبعیض در قوانین و در عمل مواجه هستند (Freedom House, 2017a & 2022b).

ساختار سیاسی پاتریمونیال (پدرشاهی) عربستان و شیخ‌نشین‌های نفتی به دلیل ویژگی‌هایی همچون شخصی بودن قدرت سیاسی، محدودسازی تصمیم‌گیری به شخص شاه و خاندان حاکم، انسداد سیاسی و جلوگیری از گسترش نهادهای مدنی، انحصار گسترده اقتصاد توسط شاه و خاندان حاکم، و تلقی از شاه به عنوان حافظ دین و نماد سنت‌ها مانعی مهم در برابر روند توسعه سیاسی - اقتصادی و پیشبرد دموکراتیزاسیون هستند (Sardarnia, 2022: 92-95). ماهیت اقتدارگرایانه رژیم سعودی را در قانون اساسی این کشور^۲ مصوب مارس ۱۹۹۲ - که تصریح می‌کند پادشاهی، نظام حکمرانی عربستان است و حاکمان کشور بایست از میان پسران ملک عبدالعزيز بن عبدالرحمن الفیصل آل سعود و اولادشان باشند (ماده ۵) (Basic Law of Governance, 1992) - عدم وجود هیچ‌گونه محدودیتی برای مهار قدرت خاندان آل سعود، انتصابی و نه انتخابی بودن مجلس شورا^۳ (The Shura Council, 2022). غیرقانونی و ممنوع بودن ایجاد و فعالیت احزاب سیاسی و به شدت محدود بودن رسانه‌ها در عربستان (Buchanan, 2015). می‌توان مشاهده کرد؛ بنابراین حرکت به سوی دموکراسی‌سازی احتمالاً هرگز جزء اهداف عربستان نبوده است (Hamid, 2021). یکی دیگر از چالش‌های سیاسی که مشروعیت آل سعود را به زیرسؤال برده، فساد مورد تأیید از لحاظ سیاسی است؛ موضوعی که از زمان اولین افزایش قیمت و به عنوان بخشی از روند بازتوزیع درآمدهای نفتی در دوره ملک فهد آشکار شد. به‌طور کلی، پسران ملک عبدالعزيز که حوزه بوروکراتیک را کاملاً در اختیار خود دارند، مبالغ زیادی را از این حوزه برای استفاده خود برداشت کرده‌اند و مرئوسان منتخب خود را با هدف مزبور گماشته‌اند. مسأله وجود فساد در عربستان تا آن اندازه حائز اهمیت است که منتقدان یکی از علل «سقوط» احتمالی دولت سعودی را وجود فساد و بی‌عدالتی در این کشور می‌دانند (Rundell, 2020: 38).

فرقه‌گرایی، چالش دیگر عربستان سعودی است. جامعه سعودی اساساً جامعه‌ای با اختلاف فرقه‌ای است که ریشه این امر به بنیاد دولت سعودی از آغاز باز می‌گردد؛ یعنی ائتلاف میان خاندان آل سعود و

¹. Not Free

². Basic Law of Governance

³. The Shura Council

علمای وهابی (محمدبن عبدالوهاب) از سال ۱۷۴۴ و ظهور دولت نخست سعودی. پیوند نهادینه شده حکومت با وهابیت بر مبنای دادوستدی متقابل است: یکپارچه بودن مذهبی (مسلط بودن گفتمان وهابیت رسمی) در برابر حفظ وضع موجود سیاسی و مشروعیت‌بخشی مذهبی برای حاکمان آل سعود (Rahmanian, 2016: 45)؛ از این رو از آغاز تشکیل دولت سعودی اقتدارگرایی سعودی و سرکوب اختلافات فرقه‌ای با یکدیگر درهم تنیده شده و همواره تداوم یافته است. از نظر کورتنی فریر، پژوهشگر مدرسه اقتصاد و علوم سیاسی لندن فرقه‌گرایی، اقتدارگرایی سعودی و اقتصاد سیاسی رانتیر عربستان در یک مثلث با ویژگی «برهم‌کنش» جای می‌گیرند؛ بدین معنا که فرقه‌گرایی پویایی‌های اقتدارگرایی را حفظ می‌کند؛ به‌ویژه آن‌که، اقتدارگرایی از طریق اقتصاد سیاسی رانتیر تقویت می‌شود. به عبارتی، ساختار رژیم اقتدارگرایانه عربستان به‌طور هم‌زمان اختلافات فرقه‌ای نهفته را تقویت می‌کند و از طریق آنها دوام می‌آورد. تبعیض علیه شیعیان همواره به عنوان یک حقیقت زندگی در عربستان باقی می‌ماند؛ چراکه پادشاهی سعودی از طریق ملی‌گرایی سنی است که مشروعیت می‌یابد (Freer, 2019: 98).

درخصوص موضوع جریان‌ات فکری - دینی به عنوان چالش سنتی باید گفت که عربستان سعودی از زمان شکل‌گیری و تفوق گفتمان دینی - سیاسی وهابیت (وهابیت رسمی) با جریان‌های منتقد و مخالفان بسیاری در داخل به دلیل انسداد سیاسی، پیامدهای نوسازی، گسترش ارتباطات و رویکرد سرکوب‌گرایانه حکومت نسبت به مواضع انتقادی مواجه بوده است. در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، به مخالفان سعودی شامل سوسیالیست‌ها، کمونیست‌ها و ملی‌گرایان عرب (ناصری‌ها) می‌توان اشاره کرد (Al-Rasheed, 2021: 212)؛ اما از دهه ۱۹۷۰، اسلام‌گرایی جایگزین اپوزیسیون گذشته شده و شامل جنبش بیداری اسلامی الصحوه، جهادی‌ها (القاعده و جهادی‌های دولت اسلامی) و اسلام‌گرایان اصلاح‌طلب (اسلام‌گرایان لیبرال) است. جریان دیگر، روشنفکران یا لیبرال‌ها متشکل از تکنوکرات‌ها و تحصیلکرده‌های غربی هستند. این طبقه تحصیلکرده خواستار تحول نظام حکومت مطلقه سعودی به حداقل یک حکومت مشروطه سلطنتی، ایجاد اصلاحات دموکراتیک و بازنگری در امور مختلف جامعه - نه براساس ارزش‌های اسلامی - هستند (Ghasemi, 2018: 26)؛ افزون‌بر این به جریان‌ات برانداز در داخل و خارج از عربستان - به غیر از جهادی‌ها - بایست اشاره کرد؛ مخالفانی که خواهان سرنگونی کامل خاندان سعودی و جایگزینی آن با یک نظام سیاسی متفاوت هستند که در آن از حاکمیت موروثی یا امتیازات ویژه آل سعود چیزی وجود نداشته باشد (Wikiwand, 2022).

موضوعات نوگرایی، زنان و جوانان چالش‌های نوین نظام سیاسی سعودی هستند. در مورد نوگرایی باید گفت که حکومت سعودی تا دهه ۱۹۹۰ به دلایلی مانند عدم گسترش دانشگاه‌ها (آموزش عالی) و سطح پایین آگاهی‌های سیاسی - اجتماعی با مساله کسری مشروعیت مواجه نبود؛ اما از دهه ۱۹۹۰ بدین سو، به دلیل عواملی از جمله توسعه زیرساخت‌های مخابراتی، فناوری، حمل‌ونقل آسان، اینترنت، توسعه آموزش عالی در جامعه و نیز گسترش دموکراتیزاسیون جهانی به تدریج با چالش‌های فزاینده و در کل، کسری مشروعیت به مثابه بحران سیستمی در بستر جامعه متحول فکری و نگرشی مواجه شده است (Sardarnia & Mohseni, 2019: 338). رونق نفتی دهه ۱۹۷۰، به رژیم سعودی امکان خریداری و گسترش آخرین دستاوردهای مدرنیته را داد. حکومت به انجام تغییرات و نوسازی در حوزه‌های ارتباطی، اقتصادی، آموزشی و تکنولوژیکی اقدام کرد. از جمله پیامدهای این تغییرات؛ گسترش جمعیت شهرنشین در جامعه عربستان (از ۵۲/۷ درصد در سال ۱۹۷۲ به ۸۴/۵ در سال ۲۰۱۱) به عنوان جمعیت در معرض تغییرات نوین جهانی به واسطه فناوری (Knoema, 2021)، افزایش چشمگیر باسوادان طی چند دهه اخیر، توسعه ساختارهای ارتباطی - رسانه‌ای به‌ویژه دسترسی فزاینده شهروندان سعودی به اینترنت (Sardarnia & Norousi Amiri, 2014: 360-361)، و گسترش طبقه متوسط جدید شامل ۷۷/۹۶ درصد در سال ۲۰۱۸ (AlOmar et al., 2018). به عنوان طبقه حامی دموکراسی، اصلاحات سیاسی و موجد جنبش‌های اجتماعی جدید بوده است. طبق آمار بانک جهانی، ضریب نفوذ اینترنت در عربستان در سال‌های ۲۰۰۹ - ۲۰۱۵ نیز در روندی افزایشی بوده است؛ برای مثال در سال‌های ۲۰۰۹، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱ و ۲۰۱۵ (بازه زمانی مورد نظر پژوهش) به ترتیب شامل ۳۸، ۴۱، ۴۷/۵ و ۶۹/۶ درصد از جمعیت را شامل می‌شد (Evolita, 2016).

شایان ذکر است که طبقه متوسط به دلیل برخورداری از تحصیلات دانشگاهی، مهارت‌های ارتباطی، آگاهی‌های سیاسی - اجتماعی فزاینده، در معرض قرارگیری فناوری‌های نوین ارتباطی، دریافت بورسیه‌های دانشگاهی از سوی دولت برای تحصیل در خارج از کشور و تجربه جهانی آزاد نسبت به جامعه سنتی و محافظه‌کارانه عربستان، رژیم را با چالش‌ها و انتقادات سیاسی - اجتماعی مهمی مواجه کرده است (Sardarnia & Norousi Amiri, 2014: 362-363)؛ از این جهت است که از بعد داخلی، یکی از دلایل اصلی تدوین سند چشم‌انداز ۲۰۳۰، پاسخگویی به حداقل بخشی از مطالبات این طبقه و جلوگیری از بروز انفجار خشم عمومی به‌ویژه جمعیت طبقه متوسط بوده است. در خصوص اهمیت ورود اینترنت و فناوری‌های ارتباطی جدید از توئیتر تا فیس‌بوک به جامعه سعودی نیز باید گفت که این

امر راه‌هایی جدید برای مخالفت و مقاومت را گشوده است. هم‌اکنون، در عربستان صداهایی جدید در فضای مجازی شنیده می‌شوند که در کشوری با عدم تجربه مطبوعات باز و آزاد غیرمعمول است. این صداهای مخالف نمایانگر حوزه عمومی در حال تغییر است؛ بدین معنا که سعودی‌ها عملکرد رهبری‌شان را ارزیابی می‌کنند و شهامت به راه انداختن موج انتقادات از کمبودها و کاستی‌های خود را به‌طور آنلاین دارند (Al-Rasheed, 2018: 3).

موضوع «زنان» چالش مهم دیگر حکومت سعودی است. در میان کشورهای جهان و منطقه، عربستان از لحاظ ایجاد محدودیت برای زنان از درجه بالایی برخوردار است؛ به‌نحوی که طبق گزارش مجمع جهانی اقتصاد درباره «شکاف جنسیتی جهانی» در سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۵ رتبه کلی این کشور به‌ترتیب، ۱۳۱ و ۱۳۴ از میان ۱۳۵ و ۱۴۵ کشور بود. شاخص‌های مورد نظر مجمع جهانی اقتصاد در ارتباط با سنجش شکاف جنسیتی عبارتند از: (۱) مشارکت و فرصت‌های اقتصادی؛ (۲) کسب تحصیل؛ (۳) سلامت و بقاء؛ (۴) توانمندسازی سیاسی (Hausmann et al., 2011 & World Economic Forum, 2015a). تقریباً نیمی از جمعیت ۳۵ میلیون نفری این کشور را زنان تشکیل می‌دهند (Countrymeters, 2022). شایان ذکر است که حتی با وجود اجرای برخی اصلاحات در این حوزه همچنان تبعیض علیه زنان سعودی در سه سطح عدم دسترسی برابر به مراجع و نهادهای قضایی (برای مثال حق طلاق به عنوان حق مردان)، حقوق سیاسی و آزادی‌های مدنی (برخورداری زنان نسبت به مردان از آزادی‌ها و حقوق سیاسی کمتر و ممنوعیت تشکیل احزاب سیاسی، اتحادیه‌های کارگری و انجمن‌ها برای زنان، عدم وجود وزرای زن)، حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی (مانند نظام قیمومت و سطح پایین مشارکت نیروی کار زنان) وجود دارد و رتبه کلی آن در زمینه شکاف جنسیتی جهانی در سال ۲۰۲۳ نیز ۱۳۱ از مجموع ۱۴۶ کشور بود (World Economic Forum, 2023b).

یکی دیگر از چالش‌های نوین نظام سیاسی سعودی موضوع «جوانان» است که با دو مساله «آغاز روند نوسازی و مدرنیزاسیون از دهه ۱۹۶۰» و «اینترنت و رسانه‌های جمعی و اجتماعی» گره خورده است؛ چراکه نخستین اثرهای مقولات مزبور بر جمعیت جوان و طبقه میانی دیده می‌شود. «اثر مدرنیزاسیون» - که بخش عمده آن از طریق درآمد‌های نفتی شیخ‌نشین‌های خلیج فارس منتقل می‌شود - وقوع تحولات در عرصه‌های مختلف شهرنشینی، ارتباطی، اقتصادی و آموزشی، شکل‌گیری و گسترش نیروهای اجتماعی جدید و تحول‌خواه بوده است. نوسازی در حوزه‌های مزبور به نوعی به «انقلاب

خاموش»^۱ در عرصه اندیشه و نگرشی عمدتاً در میان جوانان، تحصیلکردگان شهری و دانشگاهی؛ تحول نسلی، «انقلاب انتظارات فزاینده»^۲ و شکل‌گیری بستر برای جریانات تجدیدنظرطلب و تحول‌خواه انجامیده است. بروز این پدیده (انقلاب خاموش) در میان جوانان سعودی در نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ رخ داد. از نیمه دوم دهه ۲۰۰۰ بدین سو نیز با گسترش دسترسی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، انقلاب ارزشی و نگرشی آهنگ نسبتاً سریع‌تری را یافته است (Sardarnia, 2015: 57). ساختار سنی جمعیت عربستان، جوان‌محور است؛ بدین‌نحو که در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۵، به‌ترتیب ۶۹/۲۲ و ۷۰/۱۶ درصد از جمعیت سعودی ۱۵-۶۴ ساله بودند (Statista, 2024). نمودهای عینی مطالبات، اعتراضات و آگاهی‌های سیاسی فزاینده جوانان سعودی در فعال‌گرایی دیجیتال آنها، شبکه‌های اجتماعی و اینترنت کاملاً مشهود است؛ امری که مضامین الرشد، پژوهشگر برجسته سعودی و استاد دانشگاه لندن بدان عنوان «نسل هشتگ» اطلاق می‌کند؛ جوانانی که موضوعی داغ را از طریق هشتگ مطرح می‌کنند، حامیان و کمک‌کنندگان را پیرامون آن گرد می‌آورند و بدین صورت، مشکلی را از طریق ترند کردن عمومی و حتی جهانی می‌سازند. به عبارتی، امروزه جوانان سعودی خواهان فرصت‌های برابر و احترام به حقوق شهروندی هستند که این امر خود را در حوزه آنلاین کاملاً نشان می‌دهد (Al-Rasheed, 2021: 220).

۴. واکاوی سیاست خاورمیانه‌ای عربستان سعودی با تمرکز بر سوریه و یمن (۲۰۱۹-۲۰۱۱): نگاه از درون به برون

مطابق با ادبیات تحلیل سیاست خارجی، رابطه‌ای چرخشی میان سیاست داخلی و خارجی وجود دارد. این امر موجب می‌شود تا مشروعیت رژیم کاملاً مبتنی بر روندی داخلی نباشد؛ بدین معنا که پیشران‌های داخلی در رابطه با مشروعیت نظام سیاسی بر انتخاب‌های حوزه سیاست خارجی و انتخاب‌های عرصه سیاست خارجی نیز بر سیاست داخلی و مشروعیت‌بخشی به نظام سیاسی تأثیر می‌گذارد (Colombo, 2017: 60). بر این مبنا، شناسایی و نحوه تاثیرگذاری پیشران‌های داخلی بر سیاست خارجی کشورها ضروری است؛ این امر در پژوهش حاضر در ارتباط با سیاست خاورمیانه‌ای عربستان سعودی در بازه زمانی مزبور صورت گرفته است. براساس نظریه سیاست خارجی انحرافی، پیشران‌های عرصه داخلی در عربستان سعودی شامل کسری مشروعیت، تغییرات در ساخت قدرت و تأثیرات داخلی بهار عربی

^۱. Silent Revolution

^۲. Increased Expectations Revolution

در شکل‌گیری انگیزه‌های انحرافی برای ورود به درگیری‌های منطقه‌ای یا «تشدید» این نوع درگیری‌ها و رقابت‌های منطقه‌ای طی سال‌های مذکور تأثیرگذار بودند. این پیشران‌های داخلی در کنار سایر مولفه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، سیاست خارجی سعودی را در منطقه خاورمیانه در بازه زمانی مذکور تحت تأثیر قرار دادند؛ اما هدف ما در این پژوهش بررسی تأثیر مولفه‌های داخلی بر سیاست خارجی است.

همان‌گونه که در بخش چارچوب نظری شرح داده شد، نظریه «سیاست خارجی انحرافی» یا «نظریه درگیری انحرافی» استدلال می‌کند رهبرانی که با مشکلات داخلی مشخصی در داخل روبه‌رو هستند و آن دسته از رهبرانی که راه حل‌های فوری برای این مشکلات ندارند، از طریق سیاست خارجی فعال و ماجراجویانه به عنوان راه حل‌هایی «موقتی» می‌توانند توجه مردم را از موضوعات داخلی منحرف کنند. در بیشتر موارد، راهبرد انحراف به دلیل متوقف کردن تمرکز مردم بر مشکلات داخلی و به جای آن، متمرکز شدن بر «سیاست خارجی موفق» است (Kanat, 2013: 16). کشمکش انحرافی یا «تشدید» آن، توانایی‌های رهبر در برابر مردم خود را نشان می‌دهد و موجب منحرف کردن توجه مردم از دلایلی است که منجر به از دست دادن یا کاهش محبوبیت رهبران در طول زمان شده است یا با تهدیدها و چالش‌هایی که برای تسلط بر قدرت روبه‌رو هستند. در جمع‌بندی آنکه، نخبگان سیاسی و رهبران از طریق توسل به جنگ یا «تشدید» جنگ/ درگیری و استفاده از زور در سطوحی بیش از آنچه انتظار می‌رود، تلاش می‌کنند تا در زمان مواجه شدن با ناکامی‌های سیاست داخلی یا احساس خطر و نگرانی شدید نسبت به چالش‌های داخلی توجهات عمومی را از این حوزه منحرف سازند و موفقیت، اقتدار و کارآمدی خود را در حوزه دیگر (سیاست خارجی) به عنوان راه حل «موقتی» نشان دهند (Weisiger, 2013: 50).

درخصوص چگونگی تأثیرگذاری پیشران‌های عرصه داخلی بر سیاست منطقه‌ای عربستان طی سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۱۱ در پرتو نظریه سیاست خارجی انحرافی باید گفت که این کشور در سال ۲۰۱۱، با انباشت چالش‌ها و مشکلات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی داخلی و به تبع آن، نارضایتی‌های فزاینده (و در نتیجه کسری مشروعیت) مواجه بود که نقطه عطف آن را تأثیرات «بهار عربی» در این سال باید دانست؛ زیرا در شکل‌دهی به سیاست‌های داخلی و منطقه‌ای سعودی حائز اهمیت بود. در واقع، پدیداری بهار عربی به عنوان چالشی وجودی و شوکی بزرگ برای عربستان آن‌قدر مهم بود که به سیاست‌های داخلی و منطقه‌ای این کشور در قالب مداخلات نظامی (مانند بحرین) و اتخاذ اصلاحات نوگرایانه از بالا به پایین در داخل شکل داد. ویژگی‌های بارز قیام‌های عربی به عنوان شاهکاری بی‌نظیر که در هیچ برهه‌ای در تاریخ کشورهای عربی دیده نشده بود، قیام‌های مردمی گسترده، تهدیدی «سیال و پراکنده»

از لحاظ فکری، فقدان ایدئولوژی مشخص و نبود رهبری بود. انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ و ناسیونالیسم عربی سکولار در دهه ۱۹۶۰ را به عنوان تهدیدهای وجودی «قابل مهار» برای عربستان سعودی می‌توان نامید؛ اما وقوع جنبش‌های اسلام‌گرای انقلابی از جمله جنبش‌های دموکراتیک در تونس و مصر را تهدیدی برای برهم زدن وضع موجود اقتدارگرایانه منطقه‌ای بایست دانست که در نهایت، ایدئولوژی و ثبات پادشاهی سعودی را تضعیف کرد (Tynan, 2020: 54).

نگرانی ناشی از چالش‌های جدی داخلی و تأثیرات بهار عربی یا به عبارت دیگر، درک تهدید داخلی بزرگ‌تر در پاسخ نظامی تهاجمی «تر» سعودی (مورد یمن) (Tynan, 2020: 55-57) یا شکل‌گیری و تداوم مداخلات نظامی در منطقه (مورد سوریه) به‌منظور متمرکز شدن اذهان سعودی بر سیاست خارجی به‌جای توجه اصلی به مشکلات داخلی و موضوع گذار قدرت در این کشور تأثیرگذار بود (از منظر تأثیرگذاری مولفه‌های داخلی بر سیاست خارجی). شایان ذکر است که نویسندگان استدلال‌های مبتنی بر نظریه‌های ژئوپلیتیکی (نگاه از برون به درون) را انکار نمی‌کنند، بلکه توجهات را به این امر معطوف می‌کنند که پیشران‌های داخلی خود یکی از عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری انگیزه انحرافی برای ورود عربستان به درگیری‌های خارجی (مانند مورد سوریه) یا عاملی در «تشدید» درگیری‌های خارجی (مورد یمن) بود. در مورد تأثیر بهار عربی بر سیاست داخلی و منطقه‌ای عربستان باید خاطر نشان ساخت که نه تنها در مورد ریاض بلکه برای همه اعضای شورای همکاری خلیج فارس، مطالبات بنیادی بهار عربی شامل آزادی و عدالت تهدیدی آشکار برای بقاء رژیم‌های اقتدارگرای‌شان ایجاد کرد. بیشتر آنها در مواجهه با این وضعیت مجموعه‌ای از اقدامات داخلی مانند افزایش دستمزد و سوسپید را اتخاذ کردند. در جبهه خارجی، اعضای شورای همکاری خلیج فارس موضعی ضدانقلابی اتخاذ کردند. اگر روندهای تغییر سیاسی موفقیت‌آمیز می‌شد، مردم خلیج فارس می‌توانستند خواهان تغییرات گسترده باشند؛ از جمله مطالبه برای دموکراسی کارآمد و یک نظام ضدقطبی یا انتخابات آزاد. اجرای این نوع اصلاحات موجودیت چنین رژیم‌های اقتدارگرایانه‌ای را تهدید می‌کند؛ زیرا همگی آنها توسط امیرانی رهبری می‌شوند که بر کشورها و شهروندان‌شان قدرت مطلق دارند (Alvarez-Ossorio, 2019: 37-40).

۱-۴. سوریه

بر مبنای توضیحات مذکور، سیاست خارجی عربستان سعودی در قالب جنگ نیابتی در سوریه را از دریچه تحولات داخلی این کشور نیز - نه فقط از چشم‌انداز ژئوپلیتیکی و سیاست قدرت و موازنه نفوذ

- می‌توان تبیین کرد. ورود ریاض به سوریه که تهدیدی وجودی برای رژیم پادشاهی نبود (Alvarez-Ossorio, 2019: 49) هم‌زمان با تحولات بهار عربی بود؛ امری که در دور شدن اذهان عمومی سعودی از این تحولات و مطالبات سیاسی - اجتماعی‌شان، معطوف شدن توجه مردمی از خیزش‌های عربی به رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای و سیاست خارجی به‌جای موضوعات و سیاست داخلی و کم‌رنگ کردن الهام‌بخشی فعالان سعودی از بهار عربی طی سال‌های ۲۰۱۱ تا اوایل ۲۰۱۶ (پیش از تغییر سیاست سعودی در قبال رژیم اسد) تاثیرگذار بود. تحولات سوریه، خشونت، هرج‌ومرج ناشی از فعالیت‌های گروه‌های افراطی در این کشور مانند داعش و به‌طور کلی، طولانی شدن بحران سوریه بدل به دیواری محکم برای جلوگیری از ورود امواج آزادی‌خواهانه بهار عربی از بیرون به عربستان سعودی شد. در نهایت، مطالبات مردمی در منطقه به موضوع فرقه‌گرایی (بحث شیعه و سنی) تنزل یافت. بنابر اظهار نظر ریموند هینبوش، کارکرد فرقه‌گرایی در سطح منطقه ابزاری برای ضدانقلاب بود که جلوی دگرگونی منطقه یعنی حرکت به سوی دموکراسی‌سازی را گرفت؛ دگرگونی که هدف آغازکنندگان قیام‌های عربی در سال ۲۰۱۰ بود (Valbjørn & Hinnebusch, 2019: 20-22).

همچنین، در مورد سوریه به نیاز ریاض برای اعتباربخشی خود به عنوان هژمون منطقه‌ای به‌ویژه پس از تحولات عراق در سال ۲۰۰۳ و قدرت‌گیری شیعیان در بغداد بایست اشاره کرد. نظریه‌های روابط بین‌الملل و نگاه از برون، حضور نیابتی عربستان در سوریه را از منظر احساس تعرض ایران به فضای ژئوپلیتیکی تحت کنترل پادشاهی سعودی در نتیجه تغییر وضعیت ژئوپلیتیکی در خاورمیانه می‌بیند و عوامل دیگر در افزایش احساس آسیب‌پذیری در این کشور را نادیده می‌گیرند: نخست، به چالش کشیده شدن اعتبار مذهبی انحصاری تشکیلات وهابی برای رهبری مسلمانان سنی در پی تحولات عراق. دوم، سرایت امواج بهار عربی به درون مرزهای سعودی به‌سبب تهدید ناشی از ظهور «دموکراسی‌های اسلامی» در مراکش و تونس بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳؛ امری که بقای رژیم پادشاهی را تهدید می‌کرد (Colombo, 2017: 464-470). می‌توان نتیجه‌گیری کرد که یکی از دلایل شکل‌گیری و تداوم رقابت نیابتی عربستان با ایران در سوریه طی سال‌های ۲۰۱۱ تا اوایل ۲۰۱۶ علاوه‌بر آنکه به تلاش این کشور برای بازگرداندن موازنه منطقه‌ای برهم‌خورده پس از تحولات جنگ عراق در سال ۲۰۰۳ و انقلاب‌های عربی مربوط می‌شد (Nejat, 2014: 91)، به پویایی‌ها و سیاست داخلی ریاض (هدف انحرافی) نیز باز می‌گشت.

تداوم رقابت نیابتی ایران و عربستان در سوریه در واکنش‌های متفاوت دو کشور در قبال جنگ داخلی سوریه نیز مشهود بود: در یک سوی طیف، ریاض به مخالفان غیراسلامی، گروه‌های سلفی در منطقه (Burke, et al., 2021: 190)، گروه‌های مخالف سکولار و بعداً اسلام‌گرایان، ارتش آزاد سوریه، گروه‌های وابسته به ارتش آزاد سوریه و دیگر سازمان‌های سکولار، گردان‌های شهدای سوریه (تجمع کتائب و آلویه شهداء سوریا) به فرماندهی جمال معروف و احرار الشام (سازمانی ادغام شده از گروه‌های نظامی اسلامی و سلفی)، ایجاد جیش‌الاسلام (ارتش اسلام) و نیز شکل‌گیری جیش الفتح (ارتش فتح) به عنوان فرماندهی مشترک گروه‌های مخالف اسلام‌گرای سنی در سوریه کمک کرد؛ در نهایت تغییر چشمگیر در سیاست این کشور در اوایل سال ۲۰۱۶ که منجر به همکاری با دوحه و آنکارا شد، به سبب مشارکت نظامی روبه‌گسترش روسیه از اواسط سال ۲۰۱۵ در نبرد علیه سازمان‌های مخالف به‌ویژه آنهایی که مخالفان سکولار رژیم اسد شناخته می‌شوند، بود (Blanga, 2017: 90-94). در سوی دیگر طیف، جمهوری اسلامی ایران نیز از رژیم بشار اسد به عنوان متحد راهبردی خود (Akbarzadeh et al., 2022: 683) حمایت همه‌جانبه کرد (Khodabakhshi et al., 2020: 150).

۲-۴. یمن

تأثیرگذاری پیشران‌های عرصه داخلی عربستان بر سیاست خارجی این کشور در قبال یمن را طی سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۱۱ نیز می‌توان مشاهده کرد. انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ و ناسیونالیسم عربی سکولار در دهه ۱۹۶۰ را به عنوان تهدیدهای وجودی «قابل مهار» برای عربستان سعودی می‌توان نامید؛ اما قیام‌های مردمی گسترده (بهار عربی)، تهدیدی «سیال و پراکنده» از لحاظ فکری، بدون ایدئولوژی مشخص و رهبری بود. وقوع جنبش‌های اسلام‌گرای انقلابی از جمله جنبش‌های دموکراتیک در تونس و مصر تهدیدی برای برهم زدن وضع موجود اقتدارگرایانه منطقه‌ای و تشدید چالش‌های داخلی عربستان بود که در نهایت، ایدئولوژی و ثبات پادشاهی سعودی را تضعیف کرد. پاسخ ریاض به تهدیدات منطقه‌ای ناشی از پان‌عربیسم سکولار دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ به عنوان دشمنی انعطاف‌پذیر که ماهیت سلطنتی و غیرسکولار نظام‌های سیاسی منطقه را نشانه گرفته بود، بر ساخته شدن ایدئولوژی پان‌اسلامیسم، اتخاذ سیاست خارجی نسبتاً محتاطانه و راهبرد جذب و همکاری با مخالفان بود ولی واکنش سعودی به قیام‌های عربی سال ۲۰۱۱ و نگرانی ناشی از بیشتر سرباز کردن چالش‌های مختلف داخلی به عنوان تهدیدی وجودی - که در مقایسه با پان‌عربیسم، درجه تهدید وجودی آن بیشتر بود - اتخاذ رویکرد

تهاجمی «تر» در سیاست خارجی بود (مورد بحرین)؛ یعنی برخلاف دهه ۱۹۶۰، پاسخی ساده در برابر تهدیدات پیچیده. دلیل اصلی این امر را در تضعیف ایدئولوژی مشروعیت‌بخش در برابر چالش‌ها، تهدیدات پراکنده گفتمانی برای مشروعیت رژیم سعودی و روایت اپوزیسیون بایست جستجو کرد که منجر به فقدان «قدرت زیرساختی» یعنی توجیه رژیم برای حکومت کردن شد (Tynan, 2020: 55-57). در این چارچوب، می‌توان گفت که «نگرانی فزاینده ناشی از تأثیرات داخلی خیزش‌های بهار عربی و کسری مشروعیت برآمده از چالش‌های سیاسی - اجتماعی به عنوان تهدیدهایی وجودی برای ریاض - درک تهدید داخلی بزرگ‌تر - تأثیرات خود را در پاسخ نظامی تهاجمی‌تر سعودی در یمن در سال ۲۰۱۵ یعنی تخریب علیه اهداف غیرنظامی مانند کشاورزی، زیرساخت‌های آب، حمل‌ونقل و غیرنظامیان یمنی نشان داد (Tynan, 2020: 60)؛ موضوعی که نظریه سیاست خارجی انحرافی از آن با عنوان «استفاده از زور توسط رهبران در سطوحی بیش از آنچه انتظار می‌رود افزایش می‌یابد»، نام می‌برد.

همچنین، بایست اشاره کرد که طبق نتایج نظرسنجی مرکز تحقیقات پیو، درجه حمایت از عربستان سعودی در منطقه خاورمیانه در سال ۲۰۱۳ نسبت به سال ۲۰۰۷ کاهش یافته بود. در سال ۲۰۱۳، جایگاه ریاض در میان مردم کلیدی خاورمیانه به شدت تنزل پیدا کرده بود؛ مهم‌ترین دلایل بدتر شدن وجهه عربستان در خاورمیانه عبارت بودند از: نخست، انتقاد از نفوذی که سعودی‌ها در خاورمیانه داشتند. دوم، نظر منفی قابل توجه در ترکیه، لبنان و تونس در مورد سابقه دولت سعودی در حمایت از آزادی‌های شخصی شهروندان. بر مبنای نظرسنجی مرکز تحقیقاتی مزبور، نظرات مثبت به عربستان در منطقه از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۳ نیز در روندی روبه‌کاهش بود (Pew Research Center, 2013). با توجه به پیوند میان سیاست داخلی و سیاست خارجی، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که طی آن سال‌ها، محبوبیت رهبران سعودی نه تنها در میان مردم کشورهای منطقه بلکه در میان مردم خود نیز کم شده بود؛ براساس نظریه جنگ انحرافی، «تشدید» جنگ (کشمکش) و استفاده از زور در سطحی بیش از انتظار، موجب منحرف کردن توجه عمومی از دلایلی می‌شود که منجر به از دست دادن یا کم شدن محبوبیت رهبران در طول زمان شده است یا با تهدیدها و چالش‌هایی در داخل روبه‌رو هستند (Weisiger, 2013: 50)؛ امری که خود را در پاسخ نظامی تهاجمی «تر» سعودی در سال ۲۰۱۵ یعنی تخریب علیه اهداف غیرنظامی و غیرنظامیان یمنی نشان داد.

براین اساس، حملات ریاض علیه اهداف غیرنظامی در یمن را تشدید جنگ در سال ۲۰۱۵ با توجه به نگرانی فزاینده از چالش‌های درونی و تأثیرات داخلی بهار عربی به عنوان تهدیدهایی جدی می‌توان

تعبیر کرد؛ از این رو علاوه بر دلایل منطقه‌ای، دلایل داخلی در رویداد «جنگ یمن» - و به عبارتی دقیق‌تر، انگیزه انحرافی - نیز دیده می‌شود؛ همان‌طور که سیلوی ژونگ^۱ در مقاله خود درباره نظریه جنگ انحرافی بیان می‌کند که «تصمیم دولت برای آغاز جنگ خارجی، محصول همه عوامل داخلی و بین‌المللی است» (Zhong, 2018: 154). تداوم جنگ یمن نیز خود به دور شدن اذهان عمومی و نخبگان سعودی از تحولات سیاسی در پادشاهی یعنی موضوع گذار قدرت، جانشینی نامتعارف محمد بن سلمان و پاکسازی‌ها در سال ۲۰۱۷ «کمک» کرد. در این سال، سنت دیرینه جانشینی تغییر یافت؛ فرآیند تصمیم‌گیری عمودی به هسته جدید پادشاهی سعودی تبدیل و جایگزین پارادایم مشروع سابق رژیم شد. پارادایم جدید سیاسی عمودی منجر به برآمدن محمد بن سلمان در ۲۱ ژوئن ۲۰۱۷ به عنوان ولیعهد، تثبیت و تمرکز قدرت در دست او در رأس ساختار دولتی شد (Dazi-Héni, 2021: 68).

نتیجه‌گیری

در این پژوهش نشان داده شد که رابطه‌ای دوسویه میان سیاست داخلی و سیاست خارجی وجود دارد؛ بدین معنا که پویایی‌های داخلی یکی از عوامل شکل‌دهنده به راهبرد سیاست خارجی حکومت‌ها هستند و در برخی موارد، حتی مولفه‌های داخلی به عنوان عاملی اصلی به رویکرد سیاست خارجی شکل می‌دهند. در مقابل، سیاست خارجی نیز بر سیاست و پویایی‌های داخلی تأثیر می‌گذارد؛ از این رو بررسی نقش و تأثیر هر یک از آنها بر سیاست‌های داخلی و خارجی را نباید نادیده گرفت. همچنین، مطابق با ادبیات «تحلیل سیاست خارجی»، رابطه‌ای چرخشی میان سیاست داخلی و خارجی وجود دارد. این امر موجب می‌شود تا مشروعیت رژیم کاملاً مبتنی بر روندی داخلی نباشد؛ بدین معنا که پیشران‌های داخلی در رابطه با مشروعیت نظام سیاسی بر انتخاب‌های حوزه سیاست خارجی و انتخاب‌های عرصه سیاست خارجی نیز بر سیاست داخلی و مشروعیت‌بخشی به نظام سیاسی تأثیر می‌گذارد. پیشران‌های عرصه داخلی شامل کسری مشروعیت، تغییرات در ساخت قدرت و نگرانی فزاینده ناشی از پیامدهای داخلی بهار عربی در شکل‌گیری انگیزه‌های انحرافی عربستان برای ورود به درگیری‌های منطقه‌ای یا «تشدید» این نوع درگیری‌ها و رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ تأثیرگذار بودند. مولفه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نیز سیاست خارجی سعودی را در منطقه خاورمیانه در بازه زمانی

¹ Sylvie Zhong

مزبور تحت تأثیر قرار دادند؛ اما هدف نویسندگان در این مقاله، بررسی چرایی و چگونگی تاثیرگذاری رویایی‌های داخلی بر سیاست منطقه‌ای سعودی بود.

از منظر نظریه سیاست خارجی انحرافی، رژیم‌هایی که با مشکلات داخلی مواجه هستند، ورود به بحران‌ها و درگیری‌ها یا «تشدید» درگیری‌ها و کشمکش‌ها فرصتی برای دور ساختن توجهات از موضوعات داخلی ولو به‌طور «موقتی» است. در این مواقع، معمولاً خصومت دیپلماتیک یا استفاده از زور در سطوحی بیش از آنچه انتظار می‌رود، افزایش می‌یابد؛ گرچه این امر اغلب مشروط به نوع رژیم است؛ بدین معنا که رهبران اقتدارگرا بیشتر مستعد ورود به بحران‌های خارجی، تشدید درگیری (جنگ) و به‌کارگیری زور انحرافی به منظور متمرکز کردن توجهات از سیاست و موضوعات داخلی بر سیاست خارجی هستند. در این چارچوب، سیاست خارجی عربستان در قالب جنگ نیابتی در سوریه را از دریچه تحولات داخلی این کشور - نه فقط از چشم‌انداز ژئوپلیتیکی، سیاست قدرت و موازنه نفوذ - نیز می‌توان تبیین کرد. ورود ریاض به جنگ داخلی سوریه - که تهدیدی وجودی برای رژیم پادشاهی نبود - هم‌زمان با تحولات بهار عربی، در معطوف شدن اذهان سعودی به سیاست خارجی و رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای به‌جای موضوعات داخلی طی سال‌های ۲۰۱۱ تا اوایل ۲۰۱۶ (پیش از تغییر سیاست سعودی در قبال رژیم اسد) تاثیرگذار بود. خشونت و هرج و مرج ناشی از فعالیت گروه‌های افراطی در سوریه مانند داعش و به‌طور کلی، طولانی شدن بحران سوریه بدل به دیواری محکم برای جلوگیری از ورود امواج آزادی‌خواهانه بهار عربی از بیرون به عربستان سعودی شد. همچنین، بهار عربی و کسری مشروعیت برآمده از چالش‌های سیاسی - اجتماعی به عنوان تهدیدهایی وجودی برای ریاض تأثیرات خود را در پاسخ نظامی تهاجمی‌تر سعودی در یمن در سال ۲۰۱۵ یعنی تخریب علیه اهداف غیرنظامی و غیرنظامیان یمنی نشان داد. طبق نظریه سیاست خارجی انحرافی، «تشدید» جنگ و استفاده از زور در سطحی بیش از انتظار، موجب منحرف کردن توجه مردم از دلایلی می‌شود که منجر به از دست دادن یا کاهش محبوبیت رهبران در طول زمان شده است یا با چالش‌هایی در داخل روبه‌رو هستند. تداوم جنگ یمن طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ به تحقق هدف گذار قدرت نامتعارف ولیعهدی (برخلاف سنت معمول پیشین جانشینی از پدر به برادر) و پاکسازی‌ها در درون نهاد قدرت در سال ۲۰۱۷ از طریق دور ساختن توجهات عمومی و نخبگان سیاسی از موضوع مزبور و در عوض، تمرکز بیشتر بر مقوله سیاست خارجی به‌جای مسائل داخلی نیز «کمک» کرد.

موضوعی که شایسته «پژوهش‌های آینده» است، تأثیر اقدامات جدید در عربستان سعودی از سال ۲۰۱۹ به بعد بر سیاست خارجی و راهبرد منطقه‌ای آن است. براساس ادبیات انحرافی، رهبران میان دو گزینه تشدید/تداوم کشمکش برای منحرف کردن توجه مردم یا حل رقابت به منظور آزادسازی منابع برای پرداختن به مشکلات داخلی می‌توانند دست به انتخاب زنند. «تمرکز» مقامات سعودی بر توجه به مشکلات اقتصادی - اجتماعی داخلی در جهت یافتن راه‌حل‌هایی «پایدار» و نه «موقتی» از سال ۲۰۱۹ به بعد، تلاش برای انجام مذاکرات در مورد یمن با میانجی‌گری عمان و زیر نظر سازمان ملل، و بهبود روابط با کشورهای عربی و ایران خود گواه تاییدی دیگر بر نظریه سیاست خارجی انحرافی است. سال ۲۰۱۹، سالی است که عربستان طی بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳، هزینه‌های نظامی خود از سهم تولید ناخالص داخلی را کاهش داده است (شامل ۷/۷۹ درصد از تولید ناخالص داخلی)؛ درحالی‌که بیشترین هزینه نظامی از سهم تولید ناخالص داخلی مربوط به سال ۲۰۱۵ (شروع جنگ یمن، ۱۳/۰۲ درصد) بود. این امر را می‌توان به «تمرکز» بر راهبرد اصلاحات اقتصادی - اجتماعی به‌ویژه برنامه‌های توسعه اقتصادی از سال مزبور تعبیر کرد که در سال‌های بعد، پیامدهای آن خود را به‌ویژه در تنوع بودجه از منابع درآمدی غیرنفتی (۳۲ درصد درآمد غیرنفتی از کل درآمد در سال ۲۰۲۲ نسبت به تنها ۸ درصد در یک دهه قبل) نشان داده است؛ در واقع از سال ۲۰۱۹ به بعد، «تمرکز» عربستان بر اصلاحات اقتصادی - اجتماعی به‌خصوص توسعه اقتصادی و حرکت از مشروعیت سنتی به سوی مشروعیت مدرن، به‌تدریج موجب تعدیل نسبی قابل توجهی در رقابت‌های ژئوپلیتیکی این کشور و تاحدی تغییر راهبرد منطقه‌ای آن شده است؛ به‌گونه‌ای که قاعدتاً از انگیزه‌های انحرافی آن برای ورود به رقابت‌های فزاینده ژئوپلیتیکی یا تشدید این نوع رقابت‌ها کاسته شده است (توافق مارس ۲۰۲۳ ایران و عربستان به عنوان نماد بارز این امر)؛ رقابت‌ها و درگیری‌های منطقه‌ای که از کارکرد مشروعیت‌سازی و منحرف ساختن اذهان عمومی سعودی از توجه به مشکلات داخلی و به‌جای آن، تمرکز بر سیاست خارجی نیز برخوردار بوده‌اند.

در پایان آنکه، نویسندگان پژوهش حاضر پیشنهاد می‌کنند که در تحلیل درگیری‌ها و رقابت‌های ژئوپلیتیکی در خاورمیانه فقط توجه به متغیرهای منطقه‌ای و تبیین آنها از منظر نظریه‌های روابط بین‌الملل، نگاه تحلیلی کافی و جامع نیست. با نگاهی روابط بین‌المللی، در ابتدا به نظر می‌رسد که مولفه‌های داخلی در کشمکش‌ها و درگیری‌های منطقه‌ای فاقد اهمیت هستند؛ اما با بررسی عمیق در مورد تاثیرگذاری آن‌ها، در می‌یابیم که حتی با تغییر مولفه‌های داخلی به نتایج متفاوت در سیاست خارجی و راهبرد منطقه‌ای می‌توان دست یافت. درخصوص راهکارها نیز بایست گفت که تقویت «حکمرانی خوب»،

مولفه‌ای حیاتی و پایدار در کاهش اختلافات منطقه‌ای و نیز ایجاد و تعمیق صلح و ثبات منطقه‌ای است. کاهش تعارضات و افزایش همکاری‌های منطقه‌ای نیز خود تقویت‌کننده مولفه‌های مربوط به حکمرانی خوب خواهد بود (رابطه دوسویه سیاست خارجی و سیاست داخلی). در پایان آنکه، سرلوحه قرار دادن توسعه اقتصادی در اهداف ملی کشورها خودبه‌خود دولت‌ها را حتی در ساختارهای حکومتی اقتدارگرایانه به سوی نزاع‌های منطقه‌ای کمتر و حل اختلافات سوق می‌دهد.

References

- Akbarzadeh, S., Gourlay, W., & Ehteshami, A. (2023). Iranian proxies in the Syrian conflict: Tehran's forward-defence' in action. *Journal of Strategic Studies*, 46(3), 683-706. <https://doi.org/10.1080/01402390.2021.2023014>
- Alikhani, M. (2022). *Islamic Republic of Iran and Saudi Arabia; foreign Policy, bilateral relations and regional order*. Jahan-e Siyasat Publications (In collaboration with International Studies Journal). [In Persian]
- AlOmar, R. S., Parslow, R. C., & Law, G. R. (2018). Development of two socioeconomic indices for Saudi Arabia. *BMC Public Health*. 18(791), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5723-z>
- Al-Rasheed, M. (2018). Introduction: The dilemmas of a new era. In M. Al-Rasheed, (Ed.), *Salman's legacy: The dilemmas of a new era in Saudi Arabia* (pp. 1-28). Oxford University Press.
- Al-Rasheed, M. (2021). *The son king; reform and repression in Saudi Arabia*. Oxford University Press.
- Alvarez-Ossorio, I. (2019). The sectarian dynamics of the Syrian conflict. *The Review of Faith & International Affairs*, 17(2), 47-58. <https://doi.org/10.1080/15570274.2019.1608644>
- Basic Law of Governance*. (1992, March 1). The embassy of the Kingdom of Saudi Arabia in Washington, DC. <https://saudiembassy.net/basic-law-governance>
- Blanga, Y. U. (2017). Saudi Arabia's motives in the Syrian civil war. *Middle East Policy*, 24(4), 45-62. <https://doi.org/10.1111/mepo.12307>
- Buchanan, K. (2015, December 22). *FALQs: Saudi Arabia municipal elections - women participate for the first time*. Library of Congress Blogs. https://weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf.blogs.loc.gov/law/2015/12/falqs-saudi-arabia-municipal-elections-women-participate-for-the-first-time/
- Burke, P., Elnakhala, Doaa', & Miller, S. (2021). *Global jihadist terrorism: Terrorist groups, zones of armed conflict and national counter-terrorism strategies*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781800371309>
- Colombo, S. (2017). Foreign policy activism in Saudi Arabia and Oman: Diverging narratives and stances towards the Syrian and Yemeni conflicts. *The International Spectator*, 52(2), 54-70. <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1303965>
- Countrymeters. (2022). *Saudi Arabia population*. https://countrymeters.info/en/Saudi_Arabia

- Dazi-Héni, F. (2021). The new Saudi leadership and its impact on regional policy. *The International Spectator*, 56(4), 49-65. <https://doi.org/10.1080/03932729.2021.1987033>
- Dehghani Firouzabadi, S. J., Rostami, F., & Daneshnia, F. (2021). Perspectives of Iran-Saudi Arabia relations; Future scenarios and solutions; Using the Delphi method. *World Politics*, 10(2), 245-288. <https://doi.org/10.22124/wp.2021.19605.2831> [In Persian]
- Evolita. (2016). *Internet. Penetration rate in Saudi Arabia between 2010 and 2015*. <http://beta.evolita.com/explore/internet-penetration-rate-in-saudi-arabia-between-2010-and-2015/laaya/methodologies/>
- Farag, M. (2024). Domestic diversionary war and conflict endurance in weak states: The Houthi conflict in Yemen (2004 – 2010). *Civil Wars*, 26(2), 330-353. <https://doi.org/10.1080/13698249.2024.2302733>
- Fiveable. (2024). *Domestic dynamics*. <https://library.fiveable.me/key-terms/ap-euro/domestic-dynamics>
- Freedom House. (2017-a). *Freedom in the world 2017: Saudi Arabia*. <https://freedomhouse.org/country/saudi-arabia/freedom-world/2017>
- Freedom House. (2022-b). *Freedom in the world 2022: Saudi Arabia*. <https://freedomhouse.org/country/saudi-arabia/freedom-world/2022>
- Freer, C. (2019). The symbiosis of sectarianism, authoritarianism, and rentierism in the Saudi state. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 19(1), 88-108. <https://doi.org/10.1111/sena.12287>
- Ghasemi, M. A. (2018). Relationship between the government and political-social forces in Saudi Arabia. In M. Shapouri, & Y. Nouralivand (Eds.), *Saudi Arabia: developments, challenges and prospects* (pp. 17-32). Research Institute of Strategic Studies. [In Persian]
- Hagan, J. D. (2017). Diversionary theory of war in foreign policy analysis. In C. G. Thies (Ed.), *The oxford encyclopedia of foreign policy analysis* (pp. 1-33). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.412>
- Hamid, S. (2021, September 8). Sound and fury in the post-9/11 Middle East; In the end, years of upheaval led only to despair. *Foreign Affairs*. <https://foreignaffairs.com/articles/middle-east/2021-09-08/sound-and-fury-post-911-middle-east>
- Hausmann, R., Tyson, L. D., & Zahidi, S. (2011). *The Global Gender Gap Report 2011*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2011.pdf
- Haywood, A. (2017). *Politics* (A. Alam, Trans.). Ney Publications. [In Persian]
- Human Rights Watch. (2019). *The high cost of change; repression under Saudi crown prince tarnishes reforms*. <https://hrw.org/report/2019/11/04/high-cost-change/repression-under-saudi-crown-prince-tarnishes-reforms>
- Kanat, K. B. (2014). Diversionary foreign policy in authoritarian states: The use of multiple diversionary strategies by Saddam Hussein during the Gulf war. *Journal of Strategic Security*, 7(1), 16-32. <http://doi.org/10.5038/1944-0472.7.1.2>
- Khodabakhshi, L., Azghandi, A., & Hermidas Bavand, D. (2020). Iran and Saudi Arabia's foreign policy on Syria developments (2019-2011). *International Studies Journal (ISJ)*, 17(2), 77-95. <https://doi.org/10.22034/isj.2020.118578> [In Persian]
- Knoema. (2021). *Saudi Arabia - urban population as a share of total population*. <https://knoema.com/atlas/Saudi-Arabia/Urban-population>

- Li, Y., James, P., & Drury, A. C. (2009). Diversionary dragons, or "talking tough in Taipei": Cross-Strait relations in the new millennium. *Journal of East Asian Studies*, 9(3), 369-398.
- Meernik, J. D. (2017). *The political use of military force in US foreign policy*. Routledge.
- Military expenditure as share of GDP in Saudi Arabia 2010-2023*. (2024, Jul 19). Statista. <https://www.statista.com/statistics/1005183/saudi-arabia-military-expenditure-as-share-of-gdp/>
- Nejat, A. (2014). Strategies of the Islamic Republic of Iran and Saudi Arabia towards the Syrian crisis. *Foreign Policy Quarterly*, 28(4), 631-655. http://fp.ipisjournals.ir/article_18980_3c374d5133ef742c494bb350ba742e19.pdf [In Persian]
- Nouralivand, Y. (2017). Saudi Arabia's attempts to rebuilding a regional balance with Iran. *Strategic Studies Quarterly*, 20(75), 133-158. https://quarterly.risstudies.org/article_48010_9adada33a123870823c43a12863c025cdf?lang=en [In Persian]
- Pew Research Center. (2013). *Saudi Arabia's image falters among Middle East neighbors*. <https://pewresearch.org/global/2013/10/17/saudi-arabias-image-falters-among-middle-east-neighbors/>
- Pickering, J., & Kisangani, E. F. (2010). Diversionary despots? comparing autocracies' propensities to use and to benefit from military force. *American Journal of Political Science*, 54(2), 477-493. <http://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00442.x>
- PourAhmadi Mibodi, H., & Darabi, V. (2019). Competition between Iran and Saudi Arabia in the Middle East within the framework of Schoeller's Theory of Interest (2017-2015). *International Relations Researches*, 8(4), 125-150. https://iisajournals.ir/article_90969_b34813fae49ed6e143b2bac244021855.pdf [In Persian]
- Rahmanian, H. (2016). *Saudi Arabia*. IPIS Publications. [In Persian]
- Rundell, D. (2020). *Vision or mirage: Saudi Arabia at the crossroads*. I.B. Tauris.
- Sardarnia, K. (2022). *An introduction to the political sociology of the Middle East* (2nd ed.). Mizan Publications. [In Persian]
- Sardarnia, K., & Mohseni, H. (2019). Analyzing the political legitimacy of the Saudi government in the context of the Arab Spring and Vision 2030. *Scientific Quarterly Journal: Majlis & Rahbord*, 26(99), 331-356. https://nashr.majles.ir/article_332_64cd91f73c0c356e899805d22866ee10.pdf?lang=en [In Persian]
- Sardarnia, K., & Norousi Amiri, H. (2014). Political culture in Saudi Arabia, analysis of staticness and oncoming challenges. *Politics Quarterly*, 44(2), 351-370. <https://doi.org/10.22059/jpq.2014.52394> [In Persian]
- Saudi Arabia: Concluding statement of the 2024 article IV mission*. (2024, June 14). International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/06/13/mission-concluding-statement-saudi-arabia-concluding-statement-of-the-2024-article-iv-mission>
- Shapouri, M. (2018). Kingdom of Saudi Arabia; Traditions, challenges and prospect of succession. In M. Shapouri, & Y. Nouralivand (Eds.), *Saudi Arabia: developments*,

- challenges and prospects* (pp. 33-45). Research Institute of Strategic Studies. [In Persian]
- Statista. (2024). *Saudi Arabia: Age structure from 2012 to 2022*. <https://statista.com/statistics/262478/age-structure-in-saudi-arabia/>
- Stephen, M. D. (2018). Legitimacy deficits of international organizations: Design, drift, and decoupling at the UN Security Council. *Cambridge Review of International Affairs*, 31(1), 96-121. <https://doi.org/10.1080/09557571.2018.1476463>
- The Shura Council. (2022). *Shura in the Kingdom of Saudi Arabia*. <https://shura.gov.sa/wps/wcm/connect/ShuraEn/internet/Historical+BG/>
- Tynan, C. F. (2020). *Saudi interventions in Yemen; A historical comparison of ontological insecurity*. Routledge.
- Valbjørn, M., & Hinnebusch, R. (2019). Exploring the nexus between sectarianism and regime formation in a new Middle East: Theoretical points of departure. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 19(1), 2-22. <https://doi.org/10.1111/sena.12293>
- Weisiger, A. (2013). *Logics of war: Explanations for limited and unlimited conflicts*. Cornell University Press.
- Wikiwand. (2022). *Movement for Islamic reform in Arabia*. https://wikiwand.com/en/Movement_for_Islamic_Reform_in_Arabia
- World Economic Forum. (2015-a). *The Global Gender Gap Report 2015*. <https://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf>
- World Economic Forum. (2023, June 23-b). *The global gender gap report 2023*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf
- Zhong, S. (2018). Diversionary theory of war: Levels of domestic conflict and external use of force. *Midwest Journal of Undergraduate Research (MJUR)*, 3(9), 133-154. <https://research.monm.edu/mjur/files/2019/02/MJUR-i09-2018-8-Zhong.pdf>